

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Mgr. Bc. Markéta Váchová

**MORÁLNÍ DILEMATA V PRÁCI SPECIÁLNÍCH PEDAGOGŮ V PORADENSKÝCH
ZAŘÍZENÍCH PRO SLUCHOVĚ POSTIŽENÉ**

Olomouc 2022

Vedoucí práce: Mgr. BcA. Pavel Kučera, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala sama a použila jen uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne:

.....

Mgr. Markéta Váchová

Touto cestou bych chtěla srdečně poděkovat vedoucímu své diplomové práce Mgr. BcA. Pavlu Kučerovi, Ph.D. za ochotu, vstřícnost, trpělivost a neutuchající pozitivní přístup, který po celou dobu tvorby práce měl. Také děkuji za skvělé metodické vedení, které mne mnohému naučilo.

Obsah

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Etiologie a klasifikace sluchového postižení	7
1.1 Příčiny poruch sluchu	7
1.2 Klasifikace osob se sluchovým postižením.....	8
1.3 Komunikace osob se sluchovým postižením	10
2 Školská poradenská zařízení.....	12
2.1 Pedagogicko-psychologické poradny (PPP)	12
2.2 Speciálně pedagogická centra (SPC)	13
2.3 Speciálně pedagogické centrum pro sluchově postižené	15
3 Speciální pedagog	17
3.1 Definice speciálního pedagoga.....	17
3.2 Náplň práce speciálního pedagoga v SPC.....	19
3.3 Náplň práce speciálního pedagoga v SPC pro sluchově postižené	21
3.4 Diagnostika poruch sluchu – lékařská	22
3.5 Diagnostika poruch sluchu – surdopedická.....	24
4 Morální dilemata	28
4.1 Etika a morálka.....	28
4.2 Morální dilema	29
4.3 Stres	
4.4 Morální distres.....	31
4.5 Syndrom vyhoření	32
VÝZKUMNÁ ČÁST	35
5 Metodologie výzkumu.....	35
5.1 Cíl výzkumného šetření	35
5.2 Výzkumná otázka	35
5.3 Metoda sběru dat	36
5.4 Výzkumný soubor a jeho výběr.....	38
5.5 Etika výzkumu.....	38
5.6 Průběh výzkumu.....	39
5.6.1 Otázky použité v rozhovoru	41
5.6.2 Realizace rozhovorů	42
5.6.3 Analýza rozhovorů.....	42

5.6.4Rozhovor 1 – Respondent č. 1 (Taťána)	43
5.6.5Rozhovor 2 – Respondent č. 2 (Dorota).....	46
5.6.6Rozhovor 3 – Respondent č. 3 (Beáta).....	49
5.6.7Rozhovor 4 – Respondent č. 4 (Stela).....	51
5.6.8Rozhovor 5 – Respondent č. 5 (Karla).....	54
5.7 Analýza a interpretace výsledků – obsahová analýza a kategorie.....	56
5.8 Odpověď na výzkumnou otázku.....	58
DISKUZE	60
ZÁVĚR	63
LITERATURA	64
PŘÍLOHY	69
ANOTACE	79

ÚVOD

Současná společnost nebo také současná doba jsou označovány za postmoderní, což znamená určitou pluralitu názorů, proměnlivost světa a důraz na individualitu a její rozvoj. Společnost se vyvíjí a klade na jedince vždy určité nároky. Každá doba s sebou ale přináší situace, ve kterých je třeba se pro něco rozhodnout. Některé situace jsou snadno řešitelné, na jiné si neseme vzpomínku celý život. Problematika situací s morálním dilematem je o to závažnější, jelikož se člověk rozhoduje v kontextu svého svědomí. Špatné rozhodnutí a zrazení sama sebe může vést k celoživotním následkům a traumatům. Práce speciálního pedagoga v SPC pro sluchově postižené je řazena mezi pomáhající profese, tedy profese, kdy člověk pracuje s lidmi, jedinci. Pomáhající profese patří mezi nejvíce ohrožené skupiny, které může potkat syndrom vyhoření. Práce s lidmi s sebou ale nese pouze riziko stresu, zodpovědnosti a mnoho dalšího. Přináší s sebou právě i morálně dilematické situace, ve kterých je třeba se rozhodnout v tom nejlepším zájmu klienta. Problematika morálních dilemat není v českém prostředí příliš skloňovaným pojmem. Přesto je to fenomén velice důležitý a závažný. Téma morálních dilemat v práci speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené jsem si zvolila z toho důvodu, abych společnost s tímto problémem více seznámila. Cílem diplomové práce je tedy více přiblížit koncept morálních dilemat, potažmo morálního distresu, který se může v práci speciálních pedagogů objevit. V teoretické části diplomové práce seznámím čtenáře s tím, co vlastně je morální dilema a kdy se objevuje. Dále zde budu zmiňovat fenomén morálního distresu, který může vzniknout z morálně dilematických situací. V teoretické části je také popsána práce speciálního pedagoga pracujícího v poradenském zařízení pro sluchově postižené, jelikož činnosti, které vykonává v rámci své práce, ho mohou dostat do morálně dilematických situací.

Morální distres lidé zažívali ve svém životě jistě i mimo dobu postmoderní. Současná společnost ale může nabízet naprosto jiná morální dilemata než společnost předešlá. Jejich analýza je zpracována v části praktické, a to za pomoci kvalitativního výzkumu, konkrétně hloubkových polostrukturovaných rozhovorů se speciálními pedagogy pracujícími v poradenském zařízení pro sluchově postižené.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Etiologie a klasifikace sluchového postižení

Při uvedení do problematiky speciálních pedagogů pracujících s osobami se sluchovým postižením se jeví jako vhodné začít definováním, či spíše popisem osob, se kterými speciální pedagogové pro sluchově postižené pracují – osob se sluchovým postižením. V následující kapitole je uvedeno, jaké jsou příčiny vzniku sluchového postižení, jak se sluchové postižení dělí a jaké možnosti komunikace s okolním světem má osoba se sluchovým postižením.

1.1 Příčiny poruch sluchu

Etiologie neboli nauka o příčinách sluchového postižení vysvětluje a hledá příčiny tohoto postižení. Etiologie je důležitá kvůli včasnému a přesnému stanovení diagnózy a prognózy vady do budoucna (Edelsberg, 2000).

Příčiny poruch sluchu jsou děleny na endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější). Endogenní příčiny jsou podmíněné dědičností. Dědičné vady sluchu jsou zapříčiněny především syndromovými příčinami. V tomto případě se objevuje kombinace jedné nebo více anomálií, které způsobí mutaci ovlivňující závažnost daného postižení. Nesyndromové příčiny mají charakter náhodnosti. Nejčastěji jsou spojovány s poruchou autosomálně recesivního typu přenosu. Dají se rozlišit tři druhy dědičnosti:

- autozomálně recesivní – postižení se nemusí projevit v každé generaci,
- autozomálně dominantní – pokud má jeden z rodičů sluchové postižení s tímto typem dědičnosti, je 50% pravděpodobnost, že sluchové postižení zdědí i jejich potomek,
- dědičnost vázaná na chromozóm X – projevuje se především u mužů (Leonhardt, 2012).

Mezi exogenní příčiny nebo vlivy patří úrazy, prenatální, perinatální nebo postnatální komplikace, toxické nebo biologické vlivy. Zde jsou jako nejčastější příčiny sluchového postižení uváděny infekční onemocnění matky v době těhotenství (rubeola, zarděnky, toxoplazmóza apod.). Dále jsou zmiňovány komplikované

porody, porody pomocí kleští nebo porody, které jsou natolik závažné, že poškodí hlavičku dítěte (Strnadová, 2001).

1.2 Klasifikace osob se sluchovým postižením

Za osobu se sluchovým postižením je považován jedinec s různým stupněm a druhem postižení. Patří sem jak osoby zcela neslyšící, tak osoby nedoslýchavé a ohluchlé. Tento termín zahrnuje i osoby s kochleárním implantátem. Každá z těchto kategorií představuje různorodou kvalitu sluchu u jedince. Limitujícími faktory jsou ale také například věk jedince, jeho osobnost, mentální úroveň a samozřejmě péče, která mu byla věnována (Souralová, 2005).

V odborné literatuře je rozlišována sluchová vada, kterou je myšleno poškození orgánu samotného nebo jeho funkce. Toto poškození způsobí, že jedinec slyší se sníženou kvalitou, kvantitou nebo kombinací obojího. Kvantitativní ztráta sluchu je vyjádřena pomocí decibelů (značeno dB), které označují hlasitost zvuků, jež se v prostředí vyskytují, a dělí se na:

- lehkou sluchovou vadu (26–40 dB),
- střední sluchovou vadu (41–60 dB),
- těžkou sluchovou vadu (61–80 dB),
- velmi těžkou sluchovou vadu a totální ztrátu sluchu (Dršata, 2015).

Dalším možným dělením sluchových vad je podle místa jejich vzniku, a to na převodní vady, které vznikají ve vnějším a středním uchu; percepční vady, které se týkají vlasových buněk ve vnitřním uchu a nervové části sluchové dráhy a centrální vady zahrnující poškození podkorového a korového systému sluchových drah (Souralová, 2005).

Sluchové vady je možné také rozdělit na:

Periferní nedoslýchavost neboli hluchotu, která je dále rozdělena na:

- Převodní porucha sluchu – dočasná nedoslýchavost, která je způsobena cizím tělesem nebo ušním mazem ve zvukovodu, díky čemuž jedinec nemůže přijímat zvukové podněty na dobré úrovni. V horším případě se jedná o vrozenou vadu zvukovodu nebo bubínku – v tomto případě není nedoslýchavost dočasná, ale trvalá.

- Percepční nedoslýchavost – při tomto druhu má jedinec porušenou funkci vnitřního ucha, sluchového nervu, popřípadě dokonce mozkové kůry.
- Centrální – tyto vady bývají způsobeny organickou nebo funkční změnou (Hádková, 2016).

Sluchově postižení jedinci jsou podle Horákové (2012) osoby s různými typy postižení sluchu. Mohou sem spadat i osoby s kombinací více postižení. Do kategorie sluchově postižených osob se zahrnují jedinci nedoslýchaví, neslyšící, ohluchlí.

Posledním dělením sluchových vad je dle jejich vzniku. Pokud vada vznikla v době, kdy ještě nebyl ukončen základní vývoj řeči, označujeme je jako prelingvální. Za postlingvální sluchovou vadu považujeme vady, pokud vznikla až po ukončení základního vývoje řeči (Souralová, 2005).

S tímto dělením souvisí také místo vzniku ve sluchovém ústrojí sluchového postižení. Může jít o:

- Převodní poruchu – jedinci mají zachovanou řeč, ale dochází k celkovému zhoršení vnímání zvuků, řeč slyší v nižší intenzitě. Jako kompenzace zde může sloužit sluchadlo.
- Percepční poruchu – osoba s tímto druhem poruchy slyší, vnímá, že na ni někdo mluví, ale mluvenému projevu nerozumí. Rozeznává od sebe špatně jednotlivé hlásky a slova. Tato porucha je řazena do kvalitativních poruch.
- Smíšenou poruchu – neboli kombinovanou poruchu – už název říká, že se jedná o kombinaci dvou předešlých vad. Osoba špatně slyší i špatně rozumí mluvenému projevu (Houdková, 2005).

Dalším důležitým termínem je sluchové postižení, které v sobě zahrnuje nejenom sluchovou vadu, ale také sociální dopady této vady (Souralová, 2005).

V minulosti byly osoby se sluchovým postižením vzdělávány a zahrnovány do oboru logopedie. Až díky pedagogickým a medicínským výzkumům a postupnému rozvoji věd vznikla samostatná disciplína speciální pedagogiky, která se zaměřila na vzdělávání a práci s osobami se sluchovým postižením (Pipeková, 1998).

Jak uvádí Pipeková (2006, s. 127): „*Surdopedie (z latinského surdus – hluchý, z řeckého paideia – výchova) představuje speciálně pedagogickou disciplínu, která se zabývá výchovou, vzděláváním a rozvojem jedinců se sluchovým postižením.*“

V literatuře jsou uváděny i jiné názvy pro tento obor, například surdologie, surdopedagogika nebo pedagogika pro sluchově postižené; nejfrekventovanějším pojmem je ale surdopedie.

Surdopedie se začala na jedince se sluchovým postižením zaměřovat holistickým způsobem. Tento holistický přístup představuje oblast logopedie, psychologie, pedagogiky či oftalmologie. Sluchové postižení je totiž často kombinováno s dalším postižením nebo omezením jedince v jeho životě. Péče o jakéhokoliv jedince by měla být komplexní a celistvá. Přístup ke klientovi by měl být tedy individuální. Péče závisí především na druhu postižení jedince, jeho schopnostech, věku a popřípadě dalších přidružených postiženích (Horáková, 2012).

1.3 Komunikace osob se sluchovým postižením

Osoby se sluchovým postižením mají mnoho možností, jak komunikovat se svým okolím, některé z nich popisuje tato podkapitola.

Komunikace je chápána jako sociální interakce mezi osobou a jejím okolím. Společným znakem je vždy zájem o zdroj informací, mluvčího, způsob přenosu informace i její přijetí. Majoritní slyšící skupina obyvatel komunikuje převážně svým národním jazykem, který je nejčastěji předáván mluvenou nebo písemnou formou. Pro osoby se sluchovým postižením je přirozeným jazykem a komunikačním prostředkem národní znakový jazyk (Souralová, 2005).

Volba vhodného komunikačního prostředku se samozřejmě nejvíce odvíjí od stupně a závažnosti postižení. Systém komunikace založený na slovní podstatě je tvořen mluvenou hláskovou řečí, odezíráním nebo psaným projevem (Antia, 2015).

Mluvený jazyk, jak již bylo výše zmíněno, je používán především majoritní společností slyšících, kteří mluví národním jazykem příslušného státu. Osoby se sluchovým postižením potřebují určité jazykové kompetence, aby mluvený jazyk mohly používat na úrovni, která jim pomůže se s okolní společností domluvit. Mezi tyto jazykové kompetence patří jazyková znalost, věcná znalost, interakční znalost, strategická znalost a speciální znalost. Jedná se tedy o znalost jazyka jak v jeho obsahu, gramatice, tak v jeho skladbě a selekci výběru (Souralová, 2005).

Odezírání neboli vizuální percepce řeči: Osoba se sluchovým postižením při odezírání přijímá informace svým zrakem a obsah chápe pomocí pohybů mluvidel, mimiky obličeje, gest a postoje těla mluvící osoby. Faciální obrazy mluvícího jsou rozděleny do tzv. kinémů, kterých je v českém mluveném jazyce pouze jedenáct. Z toho vyplývá, že některé hlásky mají společný kiném a jdou hůře rozeznat odezíráním. Odezírání má tři fáze. Primární odezírání je spojení určitého významu s globálním faciálním obrazem osoby, která mluví. Tato fáze probíhá bez schopnosti odezřenou informaci analyzovat na jednotlivé hlásky. Fáze probíhá tím způsobem, že mluvící osoba slovo stále opakuje. Fáze lexikálního odezírání probíhá na základě uvědomění si propriorecepčně vnímaných artikulačních pohybů. Zde je potřeba využívat vlastní aktivní slovní zásobu. Lze tedy odezřít pouze slova, která známe. Nejvyšší fází odezírání je odezírání integrální, při kterém osoba se sluchovým postižením vnímá komplexní projev mluvící osoby (Jungwirthová, 2015).

Psaný projev je příslušný národní jazyk graficky zobrazený buď na papíře, nebo na počítači.

Dále existují vizuálně pohybové prostředky na slovním základu, které tvoří pomocné artikulační znaky, daktylní řeč, náznakový systém a chirografický systém. Komunikační systém, který je založený na neslovní podstatě, tvoří mimika, gestika, dramaturgie, pantomima a v neposlední řadě znakový jazyk. Ke komunikačnímu systému, který je tvořen znaky, patří také protetické pomůcky (Vítková, 2004).

Znakový systém je komunikační systém založený na používání specifických prostředků pro přenos informací. Tyto systémy lze rozdělit do dvou skupin. První skupina je systém přirozených jazykových systémů, které vznikaly dlouhodobým přirozeným vývojem. Sem jsou zařazeny hlavně národní znakové jazyky neslyšících. Druhá skupina je uměle vytvořený znakový systém. Pro představu sem patří například manuální kódování mluveného jazyka, tedy znakovaná čeština. Přirozeným jazykem osob se sluchovým postižením je český znakový jazyk (Vítková, 2004).

V literatuře (Pipeková, 2006) je uváděno, že v České republice bylo v roce 2006 přibližně 7 300 uživatelů znakového jazyka. U většiny uživatelů znakového jazyka se objevuje kombinace různých typů dorozumívání se. V současné době je uživatelů kolem 15 000.

2 Školská poradenská zařízení

O osoby se sluchovým postižením, obzvláště pak o děti, žáky a studenty, se starají a pomáhají při jejich výchově a vzdělávání pracovníci školských poradenských zařízení, zejména speciálně pedagogických center pro sluchově postižené.

Pedagogicko-psychologické poradenství tvoří v České republice školská poradenská zařízení, mezi která řadíme pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Do pedagogicko-psychologického poradenství patří také školní poradenská pracoviště, která jsou zřizována přímo ve škole. Četnost tohoto pracoviště je čím dál vyšší, ale prozatím jej není možné zřídit na všech školách. Zařízení jsou zřizována dle § 116 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Podrobně jsou pak vymezena ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Poradenské služby poskytují také střediska výchovné péče, ale ta zatím status školského poradenského zařízení nemají. Jsou zřizována zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a jsou součástí zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (NÚV, © 2011–2022).

2.1 Pedagogicko-psychologické poradny (PPP)

Pedagogicko-psychologické poradny (dále jen „PPP“) se angažují ve vzdělávacím procesu především ve chvíli, kdy je vzdělávací proces u žáka nebo studenta nějakým způsobem ztížen nebo omezen. Náplň práce PPP je především zaměřena na přímou práci s dětmi, žáky a studenty od 3 let do ukončení jejich středního, popřípadě vyššího odborného vzdělání a na práci s jejich rodiči. Práce probíhá především individuální formou, mohou se vyskytnout i formy skupinové. Činnosti jsou realizované převážně ambulantně, v některých případech návštěvami ve školách nebo školských zařízeních. V PPP je vydáno doporučení, kterému je přizpůsobeno vzdělávání žáka. Mezi další činnosti PPP patří kariérové poradenství, činnosti v oblasti prevence rizikového chování, rozvoj pedagogicko-psychologických kompetencí u učitelů. Při práci v PPP je kladen důraz na ochranu práv uživatelů,

kteří sem docházejí, a ochranu jejich osobních údajů. Pro poskytování služeb je nutný informovaný souhlas od klienta samotného nebo jeho zákonného zástupce, popřípadě opatrovníka (NÚV, © 2011–2022).

V PPP pracují psychologové, kteří provádějí psychologická vyšetření, testy a diagnózy, speciální pedagogové, kteří dělají speciálně pedagogická vyšetření, testy, diagnózy a intervence a sociální pracovníci, kteří většinou zastávají administrativní pozice (Michalík, 2013).

2.2 Speciálně pedagogická centra (SPC)

Speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník tvoří základní odborný tým rovněž speciálně pedagogických center, která se u nás začala zřizovat v roce 1990. Speciálně pedagogická centra jsou specifická svým zaměřením na konkrétní druh postižení. SPC tedy může být doplněno dalšími odbornými pracovníky specializovanými dle druhu nebo stupně postižení klientů, kteří je navštěvují. SPC můžeme dělit s ohledem na jejich klienty:

- Speciálně pedagogické centrum pro žáky s mentálním postižením,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky s PAS,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky s tělesným postižením,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky se sluchovým postižením,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky s vícečetným postižením,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky se zrakovým postižením,
- Speciálně pedagogické centrum pro žáky s vadami řeči (MUNI, © 2009).

SPC má jako náplň své práce poskytovat speciálně pedagogickou, psychologickou a další potřebnou podpůrnou péči klientům se zdravotním postižením a dále jim poskytnout odbornou pomoc v pedagogickém procesu a sociálního začleňování. SPC spolupracuje s klientem, jeho rodinou, školou a dalšími odborníky. Péče je poskytována klientům od 3 do 19 let (NÚV, © 2011–2022).

Všechny speciálně pedagogická centra mají společnou standardní činnost a náplň práce. Nejčastěji jsou mezi standardní činnosti center řazeny následující okruhy¹:

1) Vyhledávání žáků se zdravotním postižením.

¹ Činnosti centra jsou zestručněny, plná verze textu je vedena v Příloze (Příloha 1).

- 2) Komplexní speciálně pedagogická a psychologická diagnostika žáka.
- 3) Tvorba plánu péče o žáka, strategie komplexní podpory žáka, pedagogicko-psychologické vedení.
- 4) Přímá práce s žákem.
- 5) Včasná intervence.
- 6) Konzultace. Konzultace jsou určeny pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky, školy a školská zařízení.
- 7) Sociálně právní poradenství. Mezi sociálně právní poradenství patří například pomoc a konzultace ohledně sociálních dávek, příspěvků na péči, příspěvků na pomůcky atd.
- 8) Poskytování krizové intervence. Krizovou intervenci by měl poskytovat erudovaný pracovník, aby situaci případně ještě nezhoršil.
- 9) Metodická činnost, která je určena pro zákonné zástupce a pedagogy.
- 10) Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením. Této činnosti předchází kvalitní diagnostika klienta a znalosti možností škol a pracovního trhu.
- 11) Zapůjčování odborné literatury. Odbornou literaturu, ze které je možné čerpat informace o postižení klienta nebo informace o práci s ním, lze zapůjčit pedagogům, zákonným zástupcům klienta nebo samotnému klientovi.
- 12) Zapůjčování rehabilitačních a kompenzačních pomůcek. Dle potřeb klienta je také možné zapůjčit rehabilitační a kompenzační pomůcky.
- 13) Ucelená rehabilitace. Ucelená rehabilitace je v SPC prováděna pedagogicko-psychologickými prostředky.
- 14) Pomoc při integraci. SPC má také jako jednu z hlavních náplní integraci žáků a studentů se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol. Součástí integrace je také instruktáž vzdělávacích aktérů a úprava prostředí.
- 15) Všestranná podpora optimálního psychomotorického a sociálního vývoje. Tato podpora je určena nejenom pro klienty se zdravotním postižením, ale pro celou jejich rodinu. Zajišťuje se zde komplexní péče, ve které se využívají prostředky pedagogicko-psychologické, léčebné, sociální a pracovní.
- 16) Vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení.

17) Koordinace činností s poradenskými pracovníky škol, s pedagogicko-psychologickými poradnami a středisky výchovné péče.

18) Zpracování návrhů k zařazení do vybraného systému vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Doporučování optimální cesty vzdělávání a zpracování těchto návrhů je v kompetenci především speciálních pedagogů ve speciálně pedagogickém centru.

19) Zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů (IVP). Tato činnost vychází z § 18 školského zákona a prováděcí vyhlášky č. 73/3005 Sb. Za tvorbu individuálního vzdělávacího plánu žáka zodpovídá ředitel dané školy. Individuální vzdělávací plán tvoří třídní učitel žáka za asistence rodičů žáka, popřípadě dalších odborníků jako je asistent pedagoga nebo ostatní pedagogové, kteří žáka vyučují.

20) Výroba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků (Michalík, 2012).

Všechny tyto služby a činnosti, které byly výše vyjmenovány, jsou odbornými pracovníky speciálně pedagogického centra poskytovány buď ambulantně, nebo během návštěv v terénu v prostředí, ve kterém klient žije. Služby jsou také realizovány ve škole, kde je klient vzdělávaný, popřípadě v diagnostickém pobytu nebo ve speciální škole či zařízení.

2.3 Speciálně pedagogické centrum pro sluchově postižené

V předchozí podkapitole byly popsány obecné činnosti společné pro všechna speciálně pedagogická centra. O osoby se sluchovým postižením se však stará speciálně pedagogické centrum pro žáky se sluchovým postižením, jak již bylo zmíněno v kategorizaci speciálně pedagogických center. Tato centra mají logicky i speciálně zaměřené činnosti pro klienty se sluchovým postižením.

Mezi náplň práce speciálně pedagogických center pro žáky se sluchovým postižením podle Michalíka (2013) patří mimo jiné:

- Budování a rozvoj komunikačních dovedností klienta.

- Orální komunikace (logopedické techniky: výstavba mluvené řeči od hlásek po věty, náprava výslovnosti, posazení hlasu, rozvoj slovní zásoby, sluchová výchova, rytmizace, dechová cvičení, ...).
- Vizuálně motorická komunikace (znakový jazyk, oční kontakt, jemná a hrubá motorika, mimika obličeje, polohy a postavení rukou, umístění v prostoru, pojmová a slovní zásoba ve znacích, stavba věty).
- Výcvik čtení s porozuměním.
- Výcvik odezírání.
- Kurzy znakového jazyka pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky, školy a školská zařízení.
- Spolupráce s příslušným odborným zdravotním zařízením, klinikou ORL, která provádí operaci kochleárního implantátu, na speciálně pedagogické přípravě žáka na tento zákrok a participace na následné rehabilitaci.
- Cvičení na posilování nepostižených smyslových funkcí.
- Návčik používání kompenzačních pomůcek.
- Individuální a skupinové terapie pro zákonné zástupce vedené psychologem.
- Rodinná terapie, krizová terapie, terapie pro neslyšící zákonné zástupce.
- Instruktaže pro zákonné zástupce.
- Sluchová výchova, zásady manuální komunikace, rozvoj motoriky dítěte, výstavba orální řeči, alternativních metod čtení, analyticko-syntetická metoda čtení, vedení pojmových deníků, řešení výchovných problémů, návčik čtení s porozuměním, využívání kompenzačních pomůcek, příprava na operaci kochleárního implantátu apod.
- Návčik činností pro vyšetření audiometrem a příprava na audiometrické vyšetření (dítě předškolního věku čeká v budoucnu audiometrické vyšetření sluchu u lékaře, které vyžaduje spolupráci dítěte; ve školním věku podstupuje žák toto vyšetření nejméně 1x ročně; aby bylo vyšetření objektivní, je dobré zvykat dítě na spolupráci s vyšetřujícím).

3 Speciální pedagog

Práci s jedincem se sluchovým postižením zastává především speciální pedagog pro sluchově postižené. Speciální pedagog je, jak již bylo výše uvedeno, součástí každého SPC a PPP. Následující kapitola představuje profesi speciálního pedagoga, jeho osobnost a náplň jeho práce.

3.1 Definice speciálního pedagoga

Speciální pedagog je dle *Pedagogického slovníku* (Průcha, 2013, s. 277) definovaný jako „pedagog, který má vzdělání a kvalifikaci pro práci s osobami vyžadujícími zvláštní péči ve školách a zařízeních speciálního školství. Může se uplatnit ve vědecko-výzkumné, organizační a metodické činnosti příslušného oboru.“

Podle zákona (č. 563/2004 Sb., § 2) je speciální pedagog pedagogickým pracovníkem, který je v tomto zákoně definován jako ten, „kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou a přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání.“

Dle zákona o pedagogických pracovnících (§ 18) speciální pedagog dosáhne své odborné kvalifikace vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na speciální pedagogiku, nebo zaměřeném na učitelství, vychovatelství nebo pedagogiku a doplňujícím studiem k rozšíření odborné kvalifikace uskutečňovaném vysokou školou v oblasti speciální pedagogiky. Doplňující studium k rozšíření odborné kvalifikace (k získání způsobilosti vykonávat činnost speciálního pedagoga) nabývá dle § 6a vyhlášky č. 317/2005 Sb. (o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů) v programu celoživotního vzdělávání na vysoké škole v délce trvání nejméně 350 vyučovacích hodin.

Úkolem speciálního pedagoga je výchova a vzdělávání dětí, žáků a studentů s tělesným, smyslovým, duševním nebo zdravotním postižením, popřípadě s poruchami chování. Speciální pedagog pracuje buď přímo s těmito dětmi, žáky a

studenty, nebo je zaměstnán v prostředí poradenských zařízení. V poradenských zařízeních pomáhá nejenom svým klientům, ale také jejich rodičům. Speciální pedagog může být zaměstnán také ve zdravotnických zařízeních nebo působit ve vědeckých sférách výzkumu speciální pedagogiky.

Speciální pedagog je vzdělán ve speciální pedagogice a má všeobecný a ucelený přehled v této problematice. Může být ale také specializovaný a zaměřený na určitou oblast speciální pedagogiky. Těmito oblastmi je myšlena: psychopedie, somatopedie, oftalmopedie, tyflopédie, surdopedie, logopedie a etopedie (Růžičková, 2018).

Speciální pedagog je druh pedagoga, je tedy zapotřebí, aby jeho osobnost odpovídala osobnosti pedagogického pracovníka. Pedagog pracuje s dětmi, žáky a studenty, učí je, vychovává, připravuje je na budoucnost. Speciální pedagog má obdobnou funkci ve svém povolání. Jeho práce má stejný cíl s tím rozdílem, že je zaměřena na děti, žáky a studenty s nějakým druhem postižení či znevýhodnění. Úkol je to velice náročný. Speciální pedagog by měl využívat nejenom pedagogických, psychologických, didaktických a diagnostických dovedností, které získá studiem, zkušeností a nepochybně i určitou vrozenou dovedností. Speciální pedagog musí však také oplývat vysokou mírou trpělivost, tolerance a empatie (Průcha, 2013).

Nejenom speciální pedagog, ale každý pedagog musí mít ve své práci osobní odpovědnost, což podle Slowíka (2007) znamená:

- Odpovídající kvalifikace k vykonávání povolání,
- Respekt sociálních, morálních a demokratických principů společnosti,
- Vytvářet optimální podmínky pro péči o jedince s postižením,
- Pedagogický optimismus – víra v možnosti výuky a v posuny klienta.

Další odpovědnost je vůči klientovi, tedy osobě s postižením. Zde je třeba podle Slowíka (2007) dodržovat:

- Nepraktikovat jakýkoliv druh diskriminace (sociální, rasová, sexuální, náboženská),
- Podporovat a rozvíjet tělesné a duševní zdraví klienta,
- Poskytovat individuální podporu uzpůsobenou dle potřeb klienta,
- Spolupracovat s rodinou,
- Brát ohled na prostředí, ze kterého klient přichází, a uzpůsobit tomu přístup k němu.

Mezi dalšími požadavky na osobnost speciálního pedagoga uvádí Michalík (2011):

- Požadavek speciálního nebo specializovaného vzdělání – v současné době je to vysokoškolské vzdělání,
- Zaměření na individuální potřeby klienta – klient je vždy ve středu zájmu speciálního pedagoga,
- Rozvoj své praxe a dalšího vzdělávání – udržovat tempo se současnou společností, společenskými trendy, novými metodami práce,
- Speciální požadavky na strukturu osobnosti speciálního pedagoga – jeho motivace, žebříček hodnot, hodnotový systém, etické zásady,
- Je zde vyšší riziko výskytu syndromu vyhoření – důležitá je tedy psychohygienu,
- Uplatňování etických zásad – držet se jak psaných, tak nepsaných pravidel pro svou práci,
- Komunikační dovednosti – zjednodušení odborné problematiky tak, aby byla srozumitelná klientovi a jeho zástupcům, znalost a ovládání alternativních komunikačních systémů.

3.2 Náplň práce speciálního pedagoga v SPC

Speciální pedagogové v SPC by měli disponovat širokou škálou speciálně pedagogických diagnostických, reedukačních i edukačních metod a musí je být schopni uplatnit pro konkrétního klienta se SVP. Pedagogická diagnóza postihuje stupeň celkového rozvoje dítěte, žáka, studenta a měla by vést ke stanovení vhodné pedagogické intervence, která zahrnuje reedukaci, kompenzaci a socializaci v nejširším pojetí. Podle zakázky rodičů by speciální pedagogové měli být schopni napomoci při výběru další vzdělávací cesty pro jejich dítě a doporučit vhodnou úpravu vzdělávacích podmínek (Michalík, 2013).

Mezi standardní činnosti speciálního pedagoga speciálně pedagogického centra patří následující:

- speciálně pedagogická diagnostika žáka (včetně logopedické diagnostiky),
- posouzení způsobilosti k zahájení školní docházky, návrh odložení školní docházky v rámci správního řízení,

- tvorba plánu péče o žáka (strategie komplexní podpory žáka, speciálně pedagogické vedení),
- přímá práce s žákem individuální nebo skupinová (reedukace),
- včasná intervence,
- konzultace pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky, školy a školská zařízení,
- metodická činnost pro zákonné zástupce, pedagogy (podpora při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu),
- kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním,
- zapůjčování odborné literatury,
- zapůjčování rehabilitačních a kompenzačních pomůcek podle potřeb žáků,
- ucelená rehabilitace pedagogicko-psychologickými prostředky,
- pomoc při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol, instruktáž a úprava prostředí,
- všestranná podpora optimálního psychomotorického a sociálního vývoje žáků se zdravotním postižením v duchu tzv. ucelené rehabilitace (využívání prostředků pedagogicko-psychologických, léčebných, sociálních a pracovních, tj. zajištění komplexní péče zaměřené nejen na žáka s postižením, ale na celou jeho rodinu),
- vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení,
- koordinace činností s poradenskými pracovníky škol, s poradnami a středisky výchovné péče,
- zpracování návrhů k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů,
- tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků, seznámení s metodikou práce s dětmi s konkrétními SVP,
- podpora a pomoc při výchově dítěte, stimulace jeho vývoje v rodině,
- informace o specifických otázkách výchovy pro rodiče,
- pomoc při výběru vhodných hraček a stimulačních pomůcek,
- pomoc při výběru školy,

- přímá práce s dítětem dle potřeb klientů a zaměření SPC (rozvoj komunikace včetně alternativní komunikace, bazální stimulace, smyslová výchova, rozvoj hrubé a jemné motoriky, rozvoj grafomotoriky, systematický rozvoj obecných rozumových předpokladů, rozvoj sebeobsluhy, nácvik prvního čtení, využití prvků ergoterapie, arteterapie, využití počítače – speciální výukové programy atp.) (Čadová in Baslerová, 2011).

3.3 Náplň práce speciálního pedagoga v SPC pro sluchově postižené

Výše byla uvedena obecná činnost speciálního pedagoga. V této kapitole je uvedena konkrétní činnost speciálního pedagoga pracujícího v SPC pro sluchově postižené. Od obecných činností speciálního pedagoga se samozřejmě liší, jelikož je jeho práce zacílena na práci s klientem se sluchovým postižením. Mezi tyto činnosti patří:

- Individuální speciálně pedagogická a psychologická diagnostika u žáků se sluchovým postižením pro účely stanovení podpůrných opatření a v případě potřeby i zpracování návrhů na vzdělávání žáka ve třídě zřízené pro žáky se sluchovým postižením,
- Budování a rozvoj audioorální komunikace, její receptivní složky, zejména poslechu a odezírání, a produktivní složky,
- Rozvoj českého znakového jazyka a dalších komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob,
- Poskytování informací o možnostech vzdělávání a komunikace osob se sluchovým postižením a jejich životě zákonným zástupcům, popřípadě starším žákům,
- Podpora rodiny v celkovém harmonickém rozvoji dětí, žáků a studentů,
- Pořádání kurzů komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob pro zákonné zástupce, pedagogické i nepedagogické pracovníky škol a školských zařízení,
- Spolupráce s příslušným odborným zdravotnickým zařízením na speciálně pedagogické přípravě žáka na vyšetření, případný zákrok, využívání kompenzačních pomůcek a participace na následné rehabilitaci,
- Cvičení na posilování nepostižených smyslových funkcí,

- Individuální a skupinové terapie pro zákonné zástupce vedené psychologem,
- Poradensko-terapeutické vedení rodin, krizová terapie, terapie pro neslyšící zákonné zástupce,
- Sluchová výchova, zásady manuální komunikace, rozvoj motoriky dítěte, výstavba orální řeči, alternativních metod čtení, analyticko-syntetická metoda čtení, vedení pojmových deníků, řešení výchovných problémů, nácvik čtení s porozuměním apod.,
- Nácvik činností pro vyšetření audiometrem a příprava na audiometrické vyšetření (Vyhláška č. 197/2016 Sb.).

3.4 Diagnostika poruch sluchu – lékařská

Diagnostika poruch sluchu může být prováděna praktickým lékařem nebo foniatrem. Může jít i o tzv. diagnostiku surdopedickou, kterou provádí speciální pedagog. Pro rozlišení těchto dvou metod začínám popisem diagnostiky lékařské.

Sluch je jedním z pěti základních smyslů. Dalšími jsou zrak, chuť, čich a hmat. Smysly má člověk i zvířata z toho důvodu, abychom se lépe dokázali orientovat v životě a v okolním světě. Pomáhají nám při komunikaci s okolím i sebou samým. Ztráta jakéhokoliv smyslu představuje pro člověka určité omezení v jeho životě. Současná moderní společnost ale v mnohém dokáže ztrátu smyslu nahradit a kompenzovat. Ztráta sluchu a jeho následná správná kompenzace závisí nejvíce na včasném odhalení sluchového postižení a jeho diagnostiky. Pro správný vývoj člověka je včasná diagnostika jakékoliv poruchy či postižení nezbytná. U postižení sluchu je to žádoucí hned z několika důvodů. Mozková centra, která se váží na fungující sluchové vnímání se totiž rozvíjejí v prvních čtyřech nebo šesti letech věku dítěte. Pokud je toto krátké časové období promeškáno, může dojít k výraznému omezení jazykového vývoje dítěte. Tato omezení mohou vést následně k závažným poruchám v rozvoji komunikačních dovedností, které jsou potřebné ke správné socializaci člověka (Horáková, 2012).

Včasné odhalení poruch sluchu také umožní získat čas pro hledání vhodných nezbytných postupů lékařských, výchovných nebo rehabilitačních, díky kterým je poté zajištěn co nejpřirozenější vývoj dítěte. Speciálními diagnostickými přístroji nejsou však vyšetřovány všechny děti, upřednostňované jsou děti s rodinou

anamnézou, ve které se již nějaký problém objevil, nebo děti nedonošené, popřípadě děti narozené komplikovaným porodem (Souralová, 2005).

Základní metoda, která vyšetřuje nepodmíněné a podmíněné reflexy, je orientační screeningová metoda vyšetření sluchu. Metoda manželů Ewingových umožňuje diagnostikovat poruchy sluchu již v kojeneckém období. Tato metoda se může provádět v sedmém měsíci života dítěte. Metoda manželů Ewingových spočívá v lokalizaci zvukových podnětů, které jsou realizovány ve vzdálenosti jednoho metru od dítěte (Horáková, 2012).

Sluch je také vyšetřován pomocí audiometrických vyšetřovacích metod, mezi které patří kvalitativní sluchové zkoušky. Cílem je stanovit stupeň a druh sluchové vady. Přesnější kvantitativní metodou je audiometrie. Tato metoda probíhá ve speciální tiché komoře, kdy je vyšetřované každé ucho zvlášť tím způsobem, že osoba, která je podrobena vyšetření, postupně zesiluje a zeslabuje intenzitu produkovaného tónu o určité frekvenci. Vyšetřovaná osoba dá vždy znamení, když tón slyší a díky audiometru je zjištěno, o jaké frekvenci je tón zachycen (Hofmanová, 2008).

Audiologie je vědní obor, který se zabývá diagnostikou sluchových vad. V České republice se od roku 1961 každému dítěti provádí vyšetření sluchu pod záštitou pediatrického ošetření (Renotierová, 2006). Vyšetření provádí dětský lékař všem dětem ve čtyřech fázích života dítěte. První vyšetření je ve 3. měsíci života dítěte, další v jeho 9. měsících, třetí ve třech letech a poslední před nástupem do školy. Toto základní sluchové vyšetření dítě zařadí do nerizikové nebo rizikové skupiny. Další vyšetření se provádí, pokud má rodič, učitel nebo někdo jiný z okolí dítěte podezření, že dítě špatně slyší nebo při prodělání některé nemoci nebo úrazu, které by mohly sluch poškodit (úraz hlavy, opakovaný zánět středního ucha apod.).

Pokud dítě potřebuje odborné vyšetření sluchu, provádí ho foniatr pomocí otoskopie. Otoskopie zjišťuje převodní poruchu sluchu způsobenou ucpáním zvukovodu ušním mazem. Tato metoda se uskutečňuje pomocí pohledu do zevního ucha zrcátkem, mikroskopem či otoskopem.

Mezi další odborné diagnostiky patří subjektivní vyšetřovací metody, které ale vyžadují spolupráci pacienta a jsou tedy vhodné pro starší děti nebo dospělé, nebo objektivní vyšetřovací metody, které spolupráci nevyžadují (Horáková, 2012).

Mezi subjektivní vyšetřovací metody patří:

- Sluchová zkouška, která pomáhá orientačně odhalit, jak moc je sluch poškozen. Pacient opakuje slova, která mu vyšetřující lékař říká. Vyšetření probíhá u každého ucha zvlášť. Forma vyšetření je předříkávání slov nahlas i šepotem z různé vzdálenosti a úhlu od klienta. Ve výsledcích je vždy napsáno, v jaké vzdálenosti pacient slyšel slova správně a správně je zopakoval (Škodová, 2007).
- Vyšetření pomocí ladičky umožňuje zpřesnění typu sluchové vady. Jsou tři druhy tohoto vyšetření: Rinneho, Weberovo a Schwabachovou zkouškou.
- Tónová audiometrie ukazuje stupeň sluchové ztráty a definuje hranici sluchu. Jak již bylo výše zmíněno, tato zkouška probíhá v místnosti nebo komoře, která je zvukově izolována. Pacient poslouchá zvuky, které mu jsou pouštěny, a dává znamení, které zvuky slyší, a které ne.
- Slovní audiometrie zjišťuje porozumění mluvené řeči. Pacientovi se předestře sada slov a on slova opakuje (Horáková, 2012).

Mezi objektivní vyšetřovací metody patří:

- Evokované potenciály sluchové neboli ERA, které jsou založeny na registraci vzruchu ze sluchové dráhy na zvukový podnět. Vyšetření probíhá ve spánku, takže není nutná spolupráce pacienta. Tato metoda je používána především v situaci, kdy se zjišťuje stav sluchu před voperováním kochleárního implantátu či indikaci sluchadel.
- Otoakustické emise neboli OAE je vyšetření, které je možné provádět ihned po narození dítěte. Pomocí mikrofону je zachycován zvuk ve zvukovodech, tato metoda určuje porušení či funkčnost vnitřního ucha.
- Tympanometrie zjišťuje tlak před a za ušním bubínkem. Tato metoda slouží k diagnostice nedoslýchavosti (Horáková, 2012).

3.5 Diagnostika poruch sluchu – surdopedická

Proces diagnostiky surdopedické probíhá v SPC pro sluchově postižené a realizuje ho speciální pedagog.

Diagnostika v SPC pro kterékoliv zaměření má následující charakter činností:

- **První setkání, konzultace, anamnestický list, rozhovor s rodičem**
 - informovaný souhlas s poskytnutím poradenské služby,

- informovaný souhlas se závěry vyplývajícími z poskytnutí poradenské služby a s návrhem doporučení pro vzdělávání.
- **Diagnostika v SPC**
 - jednorázová, popř. několikafázová (individuální – dle speciálních vzdělávacích potřeb dítěte, věku, individuálních možností apod.); možnost provádět v rodinném prostředí (výjimečně).
 - dle potřeb klienta – komplexní (speciálně pedagogické vyšetření a psychologické vyšetření), pouze speciálně pedagogické vyšetření či pouze psychologické vyšetření.
- **Návštěva školy (MŠ, ZŠ, SŠ)**
 - pokud dítě/žák školu navštěvuje; pozorování, konzultace s pedagogy, asistentem pedagoga (pokud ve třídě je), speciálním pedagogem (je-li ve škole), popř. psychologem a ředitelem školy.
- **Spolupráce**
 - s odborníky, s pracovníky rané péče (střediska rané péče), jinými SPC, popř. PPP (pedagogicko-psychologická poradna).
- **Vypracování zprávy a doporučení pro vzdělávání**
 - (výběr vhodného zařízení + nastavení podpůrných opatření).
- **Spolupráce se školami při naplňování a vyhodnocování nastavených podpůrných opatření.**
- **Dle potřeb klienta poskytování pravidelné individuální speciálně pedagogické intervence v prostorách SPC (Doležalová, 2019, s. 28–29).**

Diagnostika surdopedická v SPC pro sluchově postižené má již samozřejmě konkrétnější zaměření. Cílem speciálního pedagoga pracujícího v SPC pro sluchově postižené je doporučit co nejvhodnější komunikační systém pro svého klienta, sledovat celkový rozvoj a také rozvoj sluchových možností klienta, sledování dopadu a rozvoje kompenzačních pomůcek. Patří sem ale také pomoc rodičům klienta přijmout a smířit se s tím, že jejich dítě má sluchové postižení, pomoci jim vyrovnat se s novou situací a předat jim důležité informace o sluchovém postižení, možnostech kompenzace a přístupů k dítěti.

U klienta se sluchovým postižením je jednou z priorit rozvoj slovní zásoby. U dětí se sluchovým postižením není vývoj slovní zásoby tak přirozený jako u dětí intaktních, které mluvenou řeč slyší a dokáží si ji lépe osvojit (Doležalová, 2019).

U klientů se sluchovým postižením se během diagnostiky speciální pedagog v SPC zaměřuje na následující oblasti:

- **oblast tělesného výkonu** (hrubá motorika, jemná motorika, lateralita, motorika mluvidel, psychomotorická koordinace);
- **smyslové vnímání** (hmat, čich, chuť, sluchová percepce, zraková percepce);
- **kognitivní funkce** (vnímání, paměť, pozornost, představivost, myšlení);
- **komunikace;**
- **sociální kompetence;**
- **sebeobsluha** (Potměšil, 2012).

Jedním z předních surdopedických diagnostik je test sluchové percepce. Začíná orientačním vyšetřením sluchu, které je postaveno na reakcích na zvuk prostřednictvím reflexů (automatické otočení, leknutí, tlesknutí, ...). Dále se vyšetření stupňuje do náročnějších postupů, které jsou voleny dle věku a schopností klienta. Pokud je vyšetřován klient v kojeneckém nebo batolecím věku, bývají použity následující diagnostické nástroje: IT-MAIS, LittleEars, Lingovy zvuky, Nottinghamská škála.

U starších klientů je možné orientační vyšetření provést pomocí řeči. Vyšetření je prováděno na každé ucho zvlášť. Speciální pedagog říká nebo šeptá různá slova a klient je opakuje. Speciální pedagog stojí mimo zorné pole klienta, aby nemohl řečená slova odezírat, ale snažil se je vnímat pouze svým sluchem (Potměšil, 2015).

Diagnostické metody a testy uvádí Doležalová (2019):

- U klienta s podezřením na sluchové postižení se také zjišťuje úroveň fonemického sluchu. K tomuto účelu jsou používány standardizované testové baterie. Testy jsou opět vybírány podle věku a schopností klienta. V současné době není používán jeden diagnostický materiál, který by zjišťoval všechny sluchové obtíže a omezení klienta. Jedním z testů, které tuto oblast zjišťují a monitorují, je percepční test. Tento test se specializuje na zjištění a rozvoj sluchového vnímání jako jednoho z předpokladů pro úspěšné čtení a psaní. Test se skládá z deseti různých slov.
- Dalším testem je Hodnocení fonemického sluchu, který je určen pro děti předškolního věku. Test je zaměřen na čtyři rysy hlásek: znělost – neznělost, kontinuálnost – nekontinuálnost, nosovost – nenosovost, kompaktnost –

difuznost (pro samohlásky). Test obsahuje obrázky a nahrávky jednotlivých slov, kterých je dohromady 120. Klient slyší slovo a jeho úkolem je na správné slovo ukázat.

- Další metodou k vyšetření fonemického sluchu je screening fonemického uvědomování. Tento test je určen také především pro děti předškolního věku. Test je stavěn na analýze slov na slabiky, syntéze jednotlivých slabik, izolaci první slabiky, vynechání slabiky, vymýšlení rýmů, izolaci první hlásky, analýzy slov na hlásky atd. Zde není využit vizuální materiál, dítě tedy používá pouze svůj sluch.
- Poslední známou využívanou metodou je zkouška sluchové diferenciacce. Cílem zkoušky je zjistit, zda klient umí rozeznat zvuky mluvené řeči pomocí rozlišování dvojice slov na stejné a odlišné.

4 Morální dilemata

Práce speciálního pedagoga je velice různorodá a nese s sebou řadu zodpovědností. Často se stane, že se speciální pedagog dostane ve své práci do situace, která pro něj představuje morální dilema. Morální dilema vychází z etiky a morálky, jejichž rozdíl bude nastíněn v následující kapitole. Dále je zde uvedeno, co vlastně morální dilema je a kdy vzniká.

4.1 Etika a morálka

Pojmy jako morálka a etika jsou často zaměňované nebo jsou dokonce brány jako totožné. Termín etika pochází z řeckého slova éthos neboli mrav, zvyk, obyčej. V odborné literatuře se můžeme setkat ještě s dalšími významy tohoto termínu, jako je obydlí, zvyklosti, mravnost nebo jednání. Význam slova se váže především na odpovídající vývojovou etapu života lidské společnosti (Guttorm, 2014).

Obecná definice etiky ale sama o sobě není jednoduchá. Existuje celá řada pokusů o definování etiky, ale každá se ve své formulaci zaměřuje na něco jiného. Co je pro všechny definice společné, je to, že etika je filosofická disciplína, která zkoumá zákonitosti morálky, normy a morálního chování a jednání. Jankovský (2018) ve své knize uvádí následující definici etiky: „Etika je filozofickou vědou o správném způsobu života, vycházející z racionálních přístupů a snažící se nalézt, popřípadě i zdůvodnit společné a obecné základy, na nichž morálka (předmět etiky) stojí.“

Etika se řadí mezi praktickou filosofii, jelikož je to věda o morálce a zabývá se situacemi každodenního života jedince, jeho morálním vědomím a jednáním a také morálním rozhodováním. Na etiku lze tedy pohlížet jako na vědeckou disciplínu, která řeší, co je morální jednání, a co nikoliv (Matoušek, 2003).

Pojem morálka je velice úzce provázaný právě s pojmem etika. Jak již bylo zmíněno, etika je považována za vědu, která se zabývá morálním jednáním, chováním a rozhodováním. Morálka je vysvětlována jako systém pravidel, který je založený na schopnosti rozlišovat to dobré a to špatné. Morálka je také označována jako to, co drží společnost pohromadě a v souladu. Jednoduše řečeno, morálka jsou již konkrétní pravidla, ať už psaná, či většinou nepsaná, podle kterých člověk jedná a na kterých je

postaven základ společnosti. Etika zkoumá podstatu a původ těchto pravidel (Bruhl, 2019).

4.2 Morální dilema

Dalšími pojmy, které jsou úzce spjaté s tématem morálních dilemat, jsou pojmy rozhodování, volba a konflikt. Tyto pojmy spolu velmi úzce souvisí a jsou vzájemně provázané. Při řešení morálních dilemat dochází k určité volbě, které předchází rozhodování, někdy i určitý konflikt.

Konflikt nemusí nastat při každém rozhodování. V morálně dilematických situacích se ale s konfliktem setkáváme. Konflikt lze definovat jako rozpor, spor nebo současné střetávání protichůdných tendencí. Jedná se o situaci, kdy na člověka působí dvě či více protichůdných sil, které mají přibližně stejnou váhu (Hartl, 2000).

Konflikt lze rozdělit několika způsoby. Jedno z možných dělení je na konflikt vnitřní a vnější. Vnitřní konflikt se odehrává uvnitř jedince. Jedinec sám v sobě řeší konflikt, složený ze dvou či více možností jednání. Vnější konflikt je řešen vně člověka, je to nejčastěji konflikt mezi jedincem a někým jiným. Vnitřní konflikt řeší jedinec sám se sebou, vnější konflikt řeší s někým jiným (Hartl, 2000).

Dilema může být buď osobní, nebo neosobní. Dilema je chápáno jako vynucená volba mezi dvěma či více možnostmi, nastává většinou v tísnivých situacích. Dilematická situace nemusí být pouze mezi možnostmi dobrou a špatnou, ale například i mezi dvěma nebo více dobrými možnostmi nebo dvěma či více špatnými možnostmi. Svět nelze vnímat černobíle, a ne vždy je volba jen mezi dobrem a zlem (Heidbrink, 1997). Dilematický znamená rozporuplný.

Speciálním druhem dilematu je dilema morální. Morální dilema nastává v situacích, kdy jedinec stojí před volbou mezi dvěma nebo více možnostmi, přičemž jedna z možností je v rozporu s jeho svědomím.

Slovník cizích slov (Klimeš, 2005) uvádí, že morální dilema je obtížné rozhodování v situaci, jejíž základ tvoří konflikt mezi různými morálními požadavky.

4.3 Stres

Každý člověk se ve svém životě se stresem setkává. Pro pojem stres je vymyšleno a zformulováno již mnoho definic. Vybrala jsem jednu starší definici, která stres popisuje komplexně: „Stres je stav projevující se ve formě specifického syndromu, který představuje souhrn všech nespecificky vyvolaných změn v rámci daného biologického systému.“ (Selye, 1966, s. 82). V této definici je čitelné, že stres má vliv a dotýká se jak psychické, tak fyzické oblasti jedince.

Stres můžeme rozdělit na dva druhy. Jeden stres je pozitivní a po jedince i prospěšný, je to eustres. Negativní stres, pro jedince škodlivý, je distres. Toto rozdělení stresu pojmenoval Selye:

- Distres – škodlivý, negativní stres, který nastává v situacích, kdy míra přetížení přesahuje míru možností daného jedince. Může zapříčinit pocity zklamání, frustrace, bezmoci, které mohou vést k psychickému nebo fyziologickému poškození organismu.
- Eustres – je vnímán jako pozitivní stres, jelikož má na jedince pozitivní dopady a vliv. Je spojován s pocity naplnění a uspokojení. Nastává při zatížení, které je jedinci ale příjemné a odpovídá jeho možnostem. Jedinec zátěž zvládne a z toho vzniká dobrý pocit, který jej a jeho chování emocionálně posiluje (Křivohlavý, 2010).

Dalším možným dělením stresu je podle časového hlediska. Tedy podle toho, jak dlouho stres trvá nebo kdy vznikl. Patří sem:

- Akutní stres – tento druh stresu nastává zejména při úrazech, haváriích, které vytvoří v jedinci pocit bezprostředního ohrožení na životě. Tyto situace jsou většinou náhlé a trvají krátký časový úsek.
- Chronický stres – tento druh stresu se objevuje například při dlouhodobě narušených vztazích, špatné organizaci životního stylu. Tyto faktory neovlivňují jedince krátkou dobu, ale působí na něj poměrně dlouhý časový úsek. Intenzita zdrojů je mírnější než při akutním stresu, ale obvykle působí delší dobu.
- Posttraumatický stres – je opožděná reakce nebo následná reakce na situaci, ve které se jedinec ocitl a měla povahu závažného až katastrofického

charakteru. Jedinec se dostal do život ohrožující situace, kdy se po jejím prožití dostavuje stres následný.

- Anticipační stres – tento druh stresu nastává na rozdíl od předchozích druhů před situací, která má teprve přijít. Tento stres se objevuje v situacích, kdy má jedinec stresující představy nebo tušení. Jako dobrý příklad je stres před nástupem do nové práce nebo před zkouškou (Matoušek, 2005).

4.4 Morální distres

Stres má mnoho podob a mnoho původů. Jedním z druhů stresu je tzv. morální distres. Jak již bylo popsáno v kapitole o stresu, distres je stres negativní, který má špatné dopady na psychické i fyzické zdraví jedince. Morální souvisí s morálkou, která byla popsána v kapitole o morálce a etice. Morální distres tedy souvisí s morálkou a negativním stresem dopadajícím na jedince.

V posledních letech se termín morální distres dostává do popředí vědy i zájmu široké společnosti. Téma morálních dilemat a morálního distresu ale jistě není žádným novým fenoménem. Morální dilemata vznikla spolu s člověkem a jeho existencí mezi ostatními živými tvory. První definice, která se morálního distresu týkala, vzešla ze zdravotnického prostředí. Morální distres ale můžeme objevit i v jiných profesích, a především v těch, které jsou označovány jako profese pomáhající, tedy učitelé, psychologové, sociální pracovníci a jiní. I přesto, že se s morálními dilematy potažmo až s morálním distresem jedinec setkává i ve svém osobním životě, v pracovních podmínkách může mít tento jev až fatální důsledky, jak na psychiku člověka, tak následně i fyzickou stránku. Dlouho trvající morální distres může vyústit až v syndrom vyhoření a následný odchod z profese, v nejhorších případech v myšlenky na sebevraždu (Pauly, 2012).

Americký ošetřovatel a odborník na etiku v ošetřovatelství Jameton (1993) byl prvním z lidí, kteří se pokusili morální distres zformulovat do definice. Jeho definice nejdříve popisovala morální distres jako stav, který jedinec zažívá v situacích, ve kterých ví, co by měl udělat, co je správné, ale instituce mu kladou překážky, pro které není možné, aby se v této situaci zachoval podle svého přesvědčení. O pár let později svou definici upravil: „Jedinec zažívá morální distres, když dospěje k morálnímu závěru o případu, který sám řeší, ale instituce nebo spolupracovníci mu

zkomplikují nebo přímo znemožní jednat v duchu tohoto rozhodnutí.“ (Jameton, 1993, s. 542).

Morální distress není příliš zkoumaným jevem. Možná je to z toho důvodu, že je obtížné ho změřit a zjistit. Také je to pro jedince velice citlivé téma, jelikož se často týká jeho osobního selhání, bilance jeho života a chování v něm, dialogu s jeho svědomím.

V českém prostředí na toto téma upozornil Mareš (2017), v zahraničí je téma morálního distressu popisováno a zkoumáno především ve zdravotnickém prostředí. Corley (2002) uvádí, že morální distress je stav, který není pro jedince příjemný a narušuje jeho vnitřní rovnováhu, a který může způsobit utrpení. Austin (2012) o morálním distressu píše jako o frustrujícím zážitku, který zapřičiňuje překážky, jež znemožňují pracovníkovi jednat podle svého morálního přesvědčení. To vede k pocitům vlastního nejenom pracovního, ale i osobnostního selhání. Pracovník ví, co má udělat a jak by měl jednat, ale je mu bráněno vnějšími vlivy, aby tak učinil.

Morální distress lze rozdělit na dva druhy. Prvním je prvotní morální distress, který je akutní a probouzí u jedince negativní emoce. Jedinec je v situaci, kdy nemůže jednat podle vlastního přesvědčení, jelikož mu to vnější překážky neumožňují. Následují projevy hněvu a vzteku a úzkosti. Druhým druhem morálního distressu je reaktivní morální distress. Tento druh je pozdější a nevzniká v akutním konfliktu situace. Nastává tehdy, kdy jedinec zažil morálně dilematickou situaci a k jejímu řešení, se kterým není spokojený, se neustále vrací a trápí se jím. Situace mohla být řešena buďto nevhodně (ne podle představ daného jedince), anebo nemusela být řešena vůbec (jedinec v dané situaci nezasáhl). Nebezpečí vzniká v případě, kdy se tyto situace hromadí a jedinec se s nimi nedokáže vyrovnat a neustále ho v jeho myšlenkách zatěžují a vyvolávají v něm negativní emoce. Jedním z takových příkladů je morální reziduum, to zastupuje situace, kdy člověk v morálně dilematické situaci zradil sám sebe a nese si to v sobě po zbytek svého života (Mareš, 2017).

4.5 Syndrom vyhoření

Stres a jeho dlouhodobé působení může vést až k syndromu vyhoření. U pomáhajících profesí, mezi které patří i speciální pedagog, je syndrom vyhoření obávaným faktorem práce.

Syndrom vyhoření neboli burn-out (z anglického „vyhoření“) byl poprvé použit Herbertem Freudenbergerem. Původně souvisel s lidmi závislími na alkoholu, kteří mají zájem jen o alkohol a nic jiného ve svém životě. Postupně se začal týkat i lidí závislých na drogách. Freudenberger označuje vyhoření jako vyčerpání, pocit bez energie a nadměry problémů od druhých lidí (Minirth et. al., 2011, s. 10).

Syndrom vyhoření jako takový je ve společnosti již velice známý a má řadu definic a popisů od mnoha autorů. Obecně shrnuto je syndrom vyhoření emocionální i fyzické vyčerpání, které vede ke ztrátě zájmu a poklesu aktivity (Křivohlavý, 2012, s. 66).

Syndrom vyhoření vzniká především z dlouhodobé pracovní zátěže. Mezi další faktory, které mohou syndrom vyhoření zapříčinit, patří například:

- Profese založená na práci s lidmi,
- Vysoké nebo přehnané požadavky na svůj vlastní výkon,
- Dlouhodobě prožívaný časový tlak a stres,
- Uspěchaná doba,
- Nedostatečný asertivní postoj,
- Perfekcionalismus (Kebza, 2003, s. 15–16).

Příznaky syndromu vyhoření se dotýkají čtyř stránek jedince. Fyziologická úroveň je prvním z nich, syndrom vyhoření může zapříčinit ztrátu tělesné energie, člověk je velmi unavený a vyčerpaný. Mohou se projevit také poruchy spánku, oslabení imunitního systému, bolesti hlavy, které se mnou stupňovat až do migrén nebo zažívací problémy. Tyto symptomy značí první problém. Další oblastí, kterou syndrom vyhoření zasahuje je kognitivní stránka jedince. Člověk je málo soustředěný, nepřesný, dělá chyby, často zapomíná, není schopen si efektivně rozložit úkoly a čas, což dříve zvládal. Třetí oblastí je stránka emoční, u které se syndrom vyhoření projevuje jako špatné naladění, negativní myšlenky, může se objevit deprese nebo frustrace, neurčitý strach, v nejhorších případech se mohou objevit sebevražedné myšlenky. Poslední oblastí je celkové chování jedince projevující se apatií, agresivitou, podrážděností, vyhýbání se setkávání s lidmi, častými konflikty s ostatními lidmi, sklony k utíkání k závislostem (Poschkamp, 2013, s. 34–35).

Průběh syndromu vyhoření lze opět popsat mnoha způsoby. Odborníci rozdělují průběh do fází, například Freudenberger dělí průběh syndromu vyhoření do 12 fází,

Poschkamp do pěti fází, Edelwiche do čtyř fází (Poschkamp, 2013). Uvedené modely průběhu syndromu vyhoření však popisují stejnou věc, jen v odlišných počtech fází. Jako příklad bude uveden kratší z těchto modelů, tedy model Edelwiche, který jednotlivé fáze představuje následovně:

- Idealistické nadšení – jedinec je pro svou práci nadšený, zapálený, věnuje jí nadměrné úsilí a čas. Tato fáze je jistě příjemná pro zaměstnavatele, jelikož jedinec vykonává enormní množství práce. Výkony jsou ale v rozporu s reálnými nároky.
- Fáze stagnace – jedinec se vrací zpátky do reality a poznává, že jeho aktivita a nasazení byly až do jisté míry přehnané. Jeho nadšení ustupuje, zažil také určitá zklamání a nenaplnění. Začíná si uvědomovat, že jsou v jeho životě i jiné věci, než je práce, kterým by se měl věnovat.
- Fáze frustrace – v této fázi jedinec začíná pociťovat jak z řad kolegů, zaměstnavatele, tak i klientů, že je nedostatečně uznávaný a ceněný ve srovnání s tím, co očekával. Začíná se objevovat frustrace z činností, které by chtěl dělat a které reálně dělat může.
- Fáze apatie – neboli fáze vnitřní rezignace na to dělat něco navíc. Jedinec si odpracuje to, co má zadané, a ví, že to musí udělat, nevyvíjí ale žádnou aktivitu navíc. Ztrácí zájem o práci samotnou, ale i o své okolí (Brodovský, 1980).

VÝZKUMNÁ ČÁST

Jak už název diplomové práce prozrazuje a naznačuje, výzkumná část je zaměřena na identifikaci a popis morálních dilemat v práci speciálních pedagogů, kteří pracují ve speciálně pedagogickém centru pro sluchově postižené. Toto téma je ve speciální pedagogice zcela nové a neprobádané. V této části práce je zaznamenán průběh šetření, použité metody, jejich využití a vyhodnocování, vymezení cílů a způsob výběru respondentů tvořících výzkumný vzorek.

5 Metodologie výzkumu

V metodologii výzkumu je popsán cíl diplomové práce, zformulovaná výzkumná otázka, jsou zde popsány metody sběru dat a odůvodnění jejich volby, popisují zde také výzkumný soubor respondentů, na kterém byl výzkum prováděn a realizován, a jeho získání.

5.1 Cíl výzkumného šetření

Výzkumný cíl práce je pomyslný kompas, který se snaží výzkumníka po celou dobu jeho práce držet v daných kolejích a ukazuje mu směr jeho práce (Švaříček, 2014).

Cílem praktické části je identifikovat morální dilemata v práci speciálních pedagogů, kteří pracují ve speciálně pedagogickém centru pro sluchově postižené. Jelikož je toto téma ve speciální pedagogice téměř nezkoumané, cílem práce a výzkumu je také seznámení odborné a široké veřejnosti s tímto tématem. Nejdůležitějším cílem je otevření této problematiky, která je dle mého názoru důležitá a je třeba ji řešit.

5.2 Výzkumná otázka

Jelikož je cílem diplomové práce zjistit situace, ve kterých se speciální pedagogové pracující v SPC pro sluchově postižené zažívají morální dilema nebo pro ně morální dilema představují, jako vhodná výzkumná otázka se jeví: Jaká morální dilemata zažívají speciální pedagogové v SPC pro sluchově postižené ve své práci?

Pro účely diplomové práce byly stanoveny ještě dvě následující podotázky:

- V jakých pracovních situacích zažívají speciální pedagogové pracující v SPC pro sluchově postižené morální dilema?
- Jakých oblastí se morální dilemata v pracovních situacích speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené týkají?

5.3 Metoda sběru dat

Kvalitativní výzkum je jedním z forem pedagogického výzkumu, jako další existuje kvantitativní výzkum nebo výzkum smíšený.

Kvalitativní výzkum se zaměřuje na vztahy a jejich závislosti, analyzuje také příčiny daných jevů. Je vhodné ho použít v situacích a výzkumech, kdy je třeba jít do hloubky dané problematiky. Jelikož je problematika morálně dilematických situací zcela novým vědeckým tématem, metoda kvalitativního výzkumu byla jednoznačnou volbou. Téma morálních dilemat v práci speciálního pedagoga je také velice individuální téma, které se jeví jako vhodné prozkoumat komplexně, kdy se budou zjišťovat i příčiny, nejenom četnost daného jevu. Kozel (2006) také uvádí, že kvalitativní výzkumný přístup se používá především ve výzkumech, které se zabývají náročnějšími psychologickými jevy, což morálně dilematické situace splňují. V porovnání s kvantitativním výzkumem je kvalitativní výzkum uplatňován na menším vzorku lidí.

Dříve byl kvalitativní výzkum brán jako pouhé obohacení výzkumu kvantitativního, v současné době se ale tento typ výzkumu dostává čím dál více do popředí vědy a je hojně používaný. Mezi metody kvalitativního výzkumu jsou řazeny následující metody:

- Pozorování,
- Analýza textů a dokumentů,
- Rozhovor,
- Audio a videozáznamy (Hendl, 2016).

Každá metoda výzkumu má své klady a limity/nevýhody. Největší výhodou kvalitativního výzkumu je možnost zkoumat problém do hloubky a jít do jeho podstaty. Mezi další výhody kvalitativního výzkumu patří:

- Získání podrobného popisu a vhledu při zkoumání jedince, skupiny, události nebo fenoménu,
- Jev je zkoumaný v pro něj přirozeném prostředí,
- Umožňuje zkoumat procesy daných jevů a fenoménů,
- Umožňuje navrhnout nové teorie,
- Dobře reaguje na místní situace a podmínky,
- Hledá lokální souvislosti, které jsou pro jev idiograficky dané,
- Pomáhá při počátečním objevování jevu a fenoménu.

I kvalitativní výzkum má svá omezení, limity a nevýhody. Největší slabinou kvalitativního výzkumu je ta, že získané výroky nejdou zobecnit na celou populaci, jelikož byly zjišťovány od malého počtu respondentů. Mezi další nevýhody patří:

- Je to velice těžká metoda, která ke svému zvládnutí potřebuje určité dovednosti.
- Pomocí kvalitativních metod je obtížné zkoumat hypotézy a teorie.
- Kvalitativní metody výzkumu jsou často velice časově náročné.
- Je zde riziko, že výsledky mohou být ovlivněny subjektivním vnímáním výzkumníka (Hendl, 2016).

I přes řadu limitů a nevýhod byl kvalitativní výzkum jasnou volbou. Pro cíl zjištění morálních dilemat v práci speciálních pedagogů se nabízela jako nejvíce vhodná metoda kvalitativního výzkumu metoda rozhovoru, konkrétně hloubkového polostrukturovaného rozhovoru. Téma morálních dilemat v práci speciálních pedagogů je téma, kterému zatím není věnována moc velká pozornost. Morální dilemata v práci speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené je prozkoumané o to méně. Jelikož se téma teprve začíná otevírat jak odborné veřejnosti, tak široké společnosti, je třeba jít do hlubších kontextů této problematiky. Poznání a prozkoumání dané problematiky do hloubky je nejefektivněji realizovatelné pomocí rozhovorů. Rozhovor je jednou z nejčastěji používaných metod kvalitativního výzkumu. Hloubkový rozhovor znamená nestandardizované dotazování jednoho účastníka (respondenta) výzkumu jedním badatelem výzkumu (výzkumníka) pomocí několika dopředu připravených otevřených otázek. Pomocí této metody mohou být zkoumáni členové určitého prostředí, jejich chování a příčiny jejich chování. Díky otevřeným otázkám získává výzkumník vhled a porozumění

pohledu a názoru jiných lidí. Rozhovor umožňuje také přesné zaznamenání výpovědi slovo od slova ve své přirozené podobě a formulaci. Polostrukturovaný rozhovor znamená, že výzkumník má již předem připravené otázky, které respondentovi pokládá, které jsou doplňovány otázkami, jež během rozhovoru vyplynou a jeví se jeho vhodné pro doplnění informací nebo k navázání na ně. Druhý typ rozhovoru je rozhovor nestrukturovaný, který je možné založit na pouze jedné předem připravené otázce (Švaříček, 2014; Seidman, 2019).

5.4 Výzkumný soubor a jeho výběr

Zvolení výzkumného souboru bylo jasné již od samého počátku formulace tématu diplomové práce. Pro realizaci svých rozhovorů jsem zvolila jako cílovou skupinu speciální pedagogy zaměřené na surdopedii pracující v SPC pro sluchově postižené. Základním předpokladem pro realizaci rozhovoru byla ochota speciálních pedagogů se mnou rozhovor uskutečnit. Výzkum probíhal v září až listopadu roku 2021 a v lednu roku 2022, kdy v celém světě vrcholila pandemická situace. Respondenti byli tedy oslovováni pomocí e-mailů, které jsem vždy našla na stránkách konkrétního SPC pro sluchově postižené. Rozhovorů se účastnilo pět speciálních pedagogů pracujících v různých SPC pro sluchově postižené z celé České republiky.

5.5 Etika výzkumu

K základní podmínce každého výzkumu, především výzkumu, který zkoumá nebo pracuje s lidmi nebo jejich zaměstnáním, je etická otázka. Pedagogický nebo psychologický výzkum by měl stát na následujících principech:

- Princip důvěrnosti – v práci a výzkumu jsou veškerá data, která by mohla pomoci identifikovat respondenta, anonymizována.
- Poučený souhlas – respondenti by měli s účastí na výzkumu souhlasit a svůj souhlas sdělit buď na diktafon, nebo potvrdit písemně.
- Zpřístupnění práce účastníkům výzkumu – v současné době jsou veškeré akademické práce přístupné komukoliv, tato podmínka je tedy splněna automaticky (British Educational Research Association, 2011).

Pro výzkum zaměřený na morální dilemata v práci speciálních pedagogů je otázka etiky velice důležitá. O tom jsem se během realizovaných rozhovorů i sama přesvědčila. Některé otázky byly pro respondenty opravdu citlivé, jelikož se týkaly jejich svědomí a morálního selhání vůči sobě samotným. Někteří respondenti také uvedli příklady ze své praxe, které byly citlivého charakteru.

Každý respondent byl tedy před realizací rozhovoru ujištěn, že rozhovor bude anonymní, data, která použiji pro mou diplomovou práci, budou také anonymizována. Respondenty jsem také informovala o tom, že pokud by jim byl rozhovor nepříjemný, mohou ho ukončit nebo nemusí na vybrané otázky odpovídat. Tato situace nenastala.

Rozhovory jsou naprosto anonymní. Jména respondentů jsou změněna. Některé situace musely být mírně upraveny, jelikož se jedná o situace ze specifického prostředí, kde by mohly být snadno identifikovány.

5.6 Průběh výzkumu

Pro realizaci výzkumu bylo nutné sehnat speciální pedagogy pracující v SPC pro sluchově postižené, se kterými bych realizovala rozhovor na téma morálních dilemat v jejich práci. Za těmito účely jsem si vyhledala SPC pro sluchově postižené, ve kterých pracují speciální pedagogové se zaměřením na surdopedii. Na internetu (Google vyhledávač) jsem vyhledala 14 SPC pro sluchově postižené v České republice. V těchto SPC bylo celkem 35 speciálních pedagogů se zaměřením na surdopedii. Speciální pedagogy jsem se rozhodla oslovit pomocí e-mailu. Jak již bylo výše zmíněno, výzkum byl realizovaný v roce 2021 a začátkem roku 2022, kdy ve světě i v České republice probíhala koronavirová krize. Osobní oslovení také nebylo zcela realizovatelné z důvodu rozmístění SPC po celé České republice (viz Tabulka č. 1), a tudíž velké časové náročnosti tohoto procesu. Dalším z důvodů, proč jsem si vybrala tuto formu oslovení, byl ten, že jsem v obsahu e-mailu popisovala téma, kterým se chci ve svém výzkumu zabývat, které je poměrně náročné a dle mého názoru je lepší, když si jeho popis potenciální respondent může soustředěně přečíst a zamyslet se nad ním. Pomocí e-mailu (viz Příloha 2) jsem tedy oslovila všech 35 speciálních pedagogů se zaměřením na surdopedii.

Tabulka č. 1² – města, ve kterých byla oslovena SPC pro sluchově postižené

Název města, kde se nachází SPC	Počet oslovených speciálních pedagogů
Olomouc	3
Liberec	3
České Budějovice	2
Brno	3
Ostrava	2
Praha část 1	1
Praha část 2	3
Kyjov	1
Ústí nad Labem	1
Beroun	2
Chomutov	4
Skuteč	1
Valašské Meziříčí	6

E-mail obsahoval mé představení a důvod mého oslovení speciálních pedagogů. Dalším bodem e-mailu byla otázka, zda by byli ochotni se mnou rozhovor realizovat. Byly nabídnuty nekontaktní varianty, přes které by bylo možné v problematické době rozhovor uskutečnit (Skype, MS Teams, telefon). Speciální pedagogy jsem také seznámila s přibližnou časovou náročností rozhovoru (10–15 minut). Po pečlivém zvážení jsem se rozhodla do obsahu e-mailu vložit i otázky, na které bych se chtěla v rozhovoru ptát. Tento krok jsem učinila z důvodu náročnosti daného tématu. Morální dilemata v práci jsou jak citlivým, tak náročným tématem. Respondent, který by se chtěl rozhovoru účastnit, měl tak možnost si své odpovědi předem připravit, zamyslet se nad nimi, jelikož to není úplně běžné téma a je potřeba delšího

² Speciální pedagogy jsem vyhledala pomocí internetového vyhledávače. Vždy jsem zjistila počet speciálních pedagogů pracujících v daném SPC. V tabulce je uveden počet speciálních pedagogů, které jsem oslovila.

přemýšlení. Seznámením s otázkami v rozhovoru byla také speciálním pedagogům dána možnost si rozmyslet, zda se chtějí rozhovoru na toto téma vůbec účastnit. Byla tedy předem provedena selekce těch, kteří by na tyto otázky odpovídat nechtěli. Na konci e-mailu jsem speciální pedagogy ujistila o anonymizaci celého rozhovoru a poděkovala jim za jakoukoliv případnou reakci.

Z 35 oslovených speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené na e-mail reagovalo 14. Setkala jsem se s různými odpověďmi, které níže uvádím:

- Jeden ze speciálních pedagogů reagoval, že nemá zaměření surdopedie, ale logopedie.
- Jeden ze speciálních pedagogů uvedl, že se výzkumu nechce účastnit.
- Tři speciální pedagogové mi odepsali, že mají praxi nižší než jeden rok a nemají tedy mnoho zkušeností, o které by se se mnou mohli podělit. Rovněž také uvedli, že se do těchto situací zatím ve své práci nedostali.
- Dva speciální pedagogové napsali, že se s danými situacemi nesetkali a nemohou tedy na otázky reagovat.
- Dva speciální pedagogové nechtěli realizovat rozhovor, ale své odpovědi na otázky mi napsali e-mailem a měla jsem možnost se jich doptat na podrobnosti.
- Tři speciální pedagogové souhlasili s uskutečněním rozhovorů.

Celkem se tedy podařilo realizovat rozhovor (ať již písemný nebo ústní) s pěti speciálními pedagogy pracujícími v SPC pro sluchově postižené.

5.6.1 Otázky použité v rozhovoru

Pro zjištění morálních dilemat v práci speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené jsem zvolila otázky, které byly použity u zjišťování morálně dilematických situací v práci školních psychologů (Mareš, 2017). Tyto otázky jsou formulovány obecně, lze je tedy použít pro jakoukoliv profesi. Jejich znění je následující:

1. Popište situaci, která se Vám stala a představovala etický problém/výzvu/dilema ve Vaší práci.
2. Popište situaci, která se stala Vaším kolegům v zaměstnání a představovala etický problém/výzvu/dilema v jejich práci.

3. Uveďte tři situace, kdy jste porušili ve své práci Vaše etické hranice. Zdůvodněte, proč jste byli nuceni porušit vnímané profesně etické hranice.
4. Uveďte tři náročné etické situace, které jste zažili ve Vašem zaměstnání.

Otázky byly doplněny doplňujícími otázkami, které vyplynuly během rozhovoru. Zjišťována byla také délka praxe respondenta a počet zaměstnanců v SPC, ve kterém konkrétní speciální pedagog pracuje.

5.6.2 Realizace rozhovorů

Jak již bylo uvedeno, rozhovor proběhl s pěti speciálními pedagogy, kteří pracují v SPC pro sluchově postižené. Bohužel se mi nepovedlo oslovit větší počet respondentů. Někteří nereagovali vůbec, jiní měli své důvody se výzkumu neúčastnit. Pět speciálních pedagogů z celkového počtu 35 lidí představuje 14,3 % zastoupeného vzorku. Rozhovory byly realizovány individuálně, s každým speciálním pedagogem zvlášť. Před započítím rozhovoru jsem se vždy speciálních pedagogů zeptala, zda mohu rozhovor nahrávat. Po souhlasu speciálních pedagogů byly rozhovory tedy zaznamenány na diktafon. Speciálním pedagogům jsem ještě jednou vysvětlila, za jakým účel je rozhovor realizovaný. Také jsem je ujistila, že budou rozhovory v diplomové práci anonymizovány. Jelikož byl výzkum uskutečněn v době pandemické, některé z rozhovorů byly provedeny telefonicky, přes MS Teams nebo Skype. Každý rozhovor jsem následně doslovně přepsala a analyzovala.

5.6.3 Analýza rozhovorů

Každý z rozhovorů jsem si vytiskla a několikrát přečetla. Poté jsem technikou tužka-papír hledala kódy, které byly v rozhovorech společné a opakovaly se. Hledala jsem kódy neboli oblasti, ve kterých se speciální pedagog setkal ve své práci s morálním dilematem. Každý z pěti rozhovorů zde rozeberu a uvedu nejdůležitější příklady situací, kdy objevilo morální dilema v práci speciálního pedagoga. Jak již bylo zmíněno, jména jsou smyšlená a některé situace jsou pozměněné za účelem anonymizace respondenta a jeho klientů, jejichž identita by mohla být prozrazena. Obsah situací a jejich výpověď je ale stejného charakteru, je tedy zachována. Zachovala jsem také autentičnost výpovědí respondentů, odpovědi nejsou stylisticky ani gramaticky upravené. Ukázky z rozhovoru jsou uvedeny v doslovném přepisu rozhovoru.

5.6.4 Rozhovor 1 – Respondent č. 1 (Taťána)

Taťána je speciální pedagožka, která je v pozici speciálního pedagoga v SPC pro sluchově postižené přes deset let. V rámci SPC pro sluchově postižené pracuje Taťána jako speciální pedagog se specializací na surdopedii a logopedii. V SPC, ve kterém Taťána pracuje, jsou ještě další čtyři pracovníci. S Taťánou jsem se spojila telefonicky přes mobilní telefon. Obdržela ode mě e-mail s prosbou, zda by se rozhovoru účastnila, kladně odpověděla. Otázky měla promyšlené předem. Rozhovor tedy neprobíhal strukturovaně podle předem připravených otázek. Taťána problém morálních dilemat pojala globálně ve své práci.

Na začátku rozhovoru uvedla, že nic takto závažného se v jejich práci neděje. Jelikož je téma morálních dilemat poměrně složitým tématem, nevěděla, zda některé situace, které chce uvést jako příklad, jsou morálním dilematem, nebo ne. Prvním morálním dilematem v její práci je přidělení asistenta pedagoga žákovi: *„Nevím, jestli se to třeba dotýká otázky třeba asistenta pedagoga. Kdy třeba nám přijdou rodiče a vyžadují asistenta pedagoga, protože třeba pan doktor doporučil (...)“* Jedná se o situaci, kdy rodiče žáka chtějí pro své dítě asistenta pedagoga a vyžadují po Taťáně, aby ho žákovi napsala, ale podle názoru Taťány to není dobrý nápad. Žák podle jejího názoru asistenta pedagoga nepotřebuje a přítomnost asistenta u žáka není vhodná. *„Kdy prostě rodiče se dožadovali toho asistenta, ale pak je to na nás prostě vysvětlit proč a třeba z jakých důvodů, a proč to třeba není vhodné pro to dítě.“* Jako další příklad uvedla situaci, která se týkala podobné věci, ale opačného rázu. *„Nebo zase naopak. Měla jsem tady dítě s kochelárním implantátem a já jsem zase doporučila asistenta a rodiče prostě nechtěli tak nějak slyšet, že dítě má sluchovou vadu a chtěli, aby k tomu dítěti byl jednotný přístup jako ke slyšícím. Takže zase to je na nás, vysvětlit, proč tam toho asistenta dávám. Byť by třeba na dva roky nebo na rok. Jenom aby to dítě mělo nějakou jistotu. Kdyby nerozumělo, kdyby nezvládalo, tak prostě takovou nějakou oporu.“* Tato situace má podtext týkající se asistenta pedagoga, ale jak Taťána zmiňuje, závažnějším problémem je, že rodiče dítěte se nedokáží vyrovnat se sluchovým postižením jejich dítěte.

Jako morálně dilematické situace se tu objevují situace, kdy Taťána jedná s rodiči klienta. Ti mají na podpůrná opatření v podobě asistenta pedagoga pro své dítě určitý názor a vyžadují po Taťáně, aby jejich pohled a názor akceptovala a realizovala. Taťána se ocitá v situaci, kdy nastává morální dilema mezi tím, co požadují rodiče

klienta, a mezi tím, co je pro klienta z jejího pohledu nejlepší řešení. Morální dilema ale podle pohledy Taťány umí vyřešit, jak sama uvedla: *„Jinak v podstatě ti rodiče, je to víte co všechno o komunikaci a umět to těm rodičům dobře vysvětlit. A pokud jim to dobře nastavíte, tak oni to přijmou.“*

Další podobná morální dilemata mohou podle Taťány nastat ve vztahu ke školám, kam klient dochází. Morální dilema nastává, kdy škola nerespektuje rozhodnutí speciálního pedagoga nebo vyžaduje jiná podpůrná opatření, než která jsou pro žáka určena. *„Prostě ty školy, většinou jako všechny respektují naše doporučení. Samozřejmě, než to vydám to doporučení, tak vždycky se spojím s tou školou a komunikuju se zástupkyní nebo s ředitelkou a prostě dávám ten návrh, s tím, že jim vysvětluju proč.“*

Další morální dilemata, se kterými se Taťána ve své práci setkává, souvisí s vyhláškou z roku 2016. Taťána zmiňovala velký nárůst administrativní práce, která je na úkor práce s klienty. Kvůli zvýšené administrativě nemají podle jejího názoru speciální pedagogové tolik času na přímou práci s klienty. *„Myslím si, že ne. Vím, že ta vyhláška, která vyšla 2016, byla velmi přísně nastavená ohledně co se týká toho papírování a tak dále, že ty administrativy, která nám opravdu strašně moc narostla.“*

„A my tady máme s kolegyněmi spíš takovej problém v tom, že pokud bysme se chtěli těm dětem opravdu věnovat, tak máme na to strašně málo času.“

Jako další problém související s vyhláškou z roku 2016 uvedla Taťána velký nárůst klientů, o které se musejí starat. *„(...) prostě je velkej nárůst klientů. A velký nárůst papírů. V minulosti, když jsem sem nastoupila před těmi deseti lety, tak jsem měla 54 klientů. Což jsem si stačila oběd, popovídat, znala jsem osobně rodiče, znala jsem osobně učitele. Měla jsem na ně čas vyjet. Takže to máme spíš jako problém s tím, že ti klienti nám jednou tolik narostli a my se jim nemůžeme tak věnovat, jak bysme si představovali.“* *„(...) jak říkám papíry přibývají. Takže s tím já mám problém. I moje kolegyně.“*

Vyhláška z roku 2016 podle Taťány zapříčinila v práci speciálních pedagogů tři zásadní problémy. Prvním je velký nárůst administrativy, dalším je zvýšení počtu klientů a třetí, který souvisí se dvěma předchozími, je nedostatek času pro přímou práci s klienty. Morální dilema zde nastává mezi systémem a nařízeními vzdělávací

politiky, které jdou na úkor přímé práce s klienty. Taťána s nařízením nesouhlasí, protože ho vnímá jako působící negativně na její práci, přesto ho ale musí dodržovat.

Další oblast, která se podle Taťány týká morálních dilemat v její práci, je oblast školství a nedostatku specializovaných pracovníků v tomto sektoru. Podle slov Taťány ve školském rezortu chybí školní speciální pedagogové, kteří by ve školách realizovali předmět speciálně-pedagogické péče. *„Tam ještě je problém jeden. Že je nedostatek odborných pracovníků v běžných školách. Kdy my bysme dali předmět speciálně pedagogické péče, hlavně u těch malých dětí. Kde potřebujou třeba rozvoj sluchového vnímání, rozlišování. A teď bysme třeba ten předmět chtěli nebo chtěli, aby se jim někdo věnoval v té škole, ale bohužel těch speciálních pedagogů na těch školách, hlavně takových těch menších nejsou tito pedagogové. A proto já třeba nemůžu tenhle předmět napsat.“* Jak sama dodala, je to asi největší problém, se kterým se ve své práci setkává. Morální dilema se zde objevuje v situaci, kdy Taťána ví, co je správné pro klienta udělat, ale bohužel nastavený systém neumožňuje jednat podle jejího přesvědčení. Školní speciální pedagog ji ve školách chybí z více důvodů: *„Že prostě chtěla bych, aby tam někdo byl a věnoval se a já zase s ním samozřejmě spolupracovala, abysme si tak nějak navzájem vyměňovali zkušenosti, protože ty děti k nám nemůžou jezdit tak často. Protože rodiče samozřejmě chodí do práce, že jo.“*

Další morální dilema se týká učitelů na základních školách. Podle Taťány jsou učitelé na běžné ZŠ nuceni pracovat s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami bez jakéhokoliv vzdělání a přípravy: *„(...) učitelé základních škol jsou do toho tak nějak vrženi a teď mají v těch třídách i třeba více dětí s tím SVP a oni nejsou speciální pedagogové.“*

Legislativní změna nastavila podle Taťány taková pravidla, která nejsou správná, a žákům, učitelům a speciálním pedagogům spíše uškodí. *„(...) oni se v podstatě na těch našich dětech učí. Protože ty zkušenosti nemají. Takže na to se naráží. Málo odborníků. Přehlnuté třídy. A učitel tam má více dětí s různým postižením. A v podstatě na to nemá vzdělání a ani si neví rady.“*

Jako další problém Taťána vnímá chybějící metodickou podporu pro rodiče klientů. *„Co taky postrádám, že pokud přijde to dítě z terénu a třeba nebylo v rané péči, ti rodiče jsou také bezradní. Neví, jak pracovat s tím dítětem. Takže primárně, když mi potom chodí na tu logopedii, tak spíš pracuju s rodičema. Ukazuju jim, jak mají s tím*

dítětem pracovat. Co mají rozvíjet. A takhle to funguje. Ono, myslím si, že je taková, zatím se o tom tak nějak nemluví, ale je i ty rodiče potřebují nějak metodicky vést a nějakou podporu, nějakou jistotu.“

Po mé otázce, zda si Taťána myslí, že je to chyba legislativní, odpověděla: „*No, prostě to tam taky prostě není nikde zakotvený. Že prostě nějak metodicky ty rodiče. Samozřejmě chodí do tý raný péče, ale pokud třeba odmítnou nebo jim to ani nikdo neřekne, tak ti rodiče jsou potom bezradní. Co s tím dítětem. Jak pracovat, aby se nám dobře rozvíjelo. Takže tohle je taky taková ještě stránka, která je otevřená.“*

Uvedené situace se dotýkají především vzdělávací politiky, která má podle Taťány nedostatečné materiály a zajištěnou podporu pro práci s rodiči klientů. Morální dilema je zde v situaci, kdy Taťána podle svého názoru ví, jak by se s rodiči mělo pracovat, ale nastavený systém nejedná podle jejího přesvědčení.

Má poslední otázka na Taťánu se týkala toho, zda si je vědoma, že ve své práci někdy porušila etické hranice. Na otázku odpověděla, že vždy jedná v zájmu dítěte a nikdy se tak nestalo ani v její práci, ani v práci jejích kolegyň. „*Vždycky jednáme v zájmu dítěte. I proti třeba rodičům. Ale říkám, je to všechno o tý komunikaci. Abysme to těm rodičům dobře vysvětlili. A tý škole taky.“*

Z uvedeného rozhovoru vyplývá, že speciální pedagožka Taťána zažívá morální dilemata v situacích, kdy jedná s rodiči svých klientů. Další morálně dilematické situace mohou nastat v komunikaci se školami. Poslední prostředí, které morálně dilematické situace vyvolává, jsou legislativní změny, tedy jednání vzdělávací politiky, které je mnohdy v rozporu s názory Taťány na práci nejenom speciálních pedagogů.

5.6.5 Rozhovor 2 – Respondent č. 2 (Dorota)

Speciální pedagožka Dorota mi na můj email odepsala, že se v současné době nachází v těžké životní situaci a ptala se mě, zda by mi mohla na otázky odpovědět pouze písemnou formou s možností se na věci písemně doptat. S tímto návrhem spolupráce jsem samozřejmě souhlasila. Odpovědi Doroty byly tedy systematické a dle kladených otázek v e-mailu. Praxe Doroty je šest let.

První položenou otázkou byla: Popište situaci, která se Vám stala a představovala etický problém/výzvu/dilema ve Vaší práci.

Na tuto otázku uvedla Dorota situaci, která se týkala jejího klienta. Tento klient docházel od 3 let do MŠ pro sluchově postižené. Po vyšetření školní zralosti bylo rodičům klienta doporučeno, aby jejich dítě nastoupilo do školy samostatně zřízené pro žáky se sluchovým postižením. Rodiče tohoto klienta se ale rozhodli pro běžnou základní školu. Jak sama uvádí, bylo to proti jejímu názoru: *„Do ZŠ nastoupil do běžné, venkovské školy. Naprosto proti mému přesvědčení, chlapec měl v Doporučení výuku znakového jazyka, intenzivní ILP, nácvik odezírání — běžná ZŠ nikdy nezajistí.“* Jak dále psala, nakonec mu napsala doporučení do běžné ZŠ, protože ho nechtěla nechat bez podpory. Klient tedy dostal podporu asistenta pedagoga. Podle jejích slov i přesvědčení, které na začátku měla, je v současné době chlapec naprosto ztracený v prostředí běžné ZŠ: *„Chlapec je v 5. třídě. Je ztracený, nemá kamarády, je to ‚mluvící papoušek‘.“* Do zprávy uvedla, že zákonní zástupci postupují proti právům svého dítěte. Jak na závěr bezradně zmiňuje: *„Ale, co s tím, když mají oporu ve ŠZ a vyhláše?“*

Zde je vidět rozpor mezi přesvědčením Doroty a požadavky od rodičů klienta, se kterými nesouhlasí. I přes své přesvědčení požadavky musela splnit. Zde se objevuje morální dilema mezi přesvědčením Doroty a rozhodnutím rodičů, které musí akceptovat, ale ví, že pro klienta není správné a to nejlepší.

Další položenou otázkou byla: Popište situaci, která se stala Vaším kolegům v zaměstnání a představovala etický problém/výzvu/dilema v jejich práci.

Dorota na tuto otázku opět uvedla konkrétní situaci ze své praxe. Klient jejich centra s kochleárním implantátem po absolvování paragrafové mateřské školy začal docházet do základní školy, kde byla zřízena třída pro žáky s poruchou učení. Kolegyně Doroty trvala na vytvoření IVP pro tohoto žáka z hlediska jeho sluchového postižení. S tímto názorem ale nesouhlasila ředitelka dané školy, jelikož tvrdila, že třída je zřízena podle paragrafu a IVP je zde zbytečné. *„Kolegyně trvala na svém a došlo k tomu, že klient přešel do péče jiného SPC.“* Morální dilema zde vzniká mezi přesvědčením speciálního pedagoga a požadavky školy, které podle speciálního pedagoga nejsou v nejlepším zájmu dítěte.

Třetí otázkou byla: Uved'te tři situace, kdy jste porušili ve své práci Vaše etické hranice. Zdůvodněte, proč jste byli nuceni porušit vnímané profesně etické hranice.

Zde Dorota zmiňuje situaci, kdy musela upravit identifikátor u jednoho z klientů, aby mohl být přijat do péče školy, která je zřízena pod jejich SPC. Klient měl mentální retardaci a bylo zapotřebí dopsat mírné sluchové postižení, aby mohl zmíněnou

základní školu navštěvovat. „*Přesto, že jsem přesvědčena, že rozdělení SPC jsou správná, klienta jsme převzali do péče.*“

Zde je morální dilema mezi tím, že Dorota ví, co má udělat a co je správné, ale vzdělávací systém má pravidla nastavená jiným způsobem.

Dalším příběhem byla situace, která se týkala rodiny s devíti dětmi, která SPC opakovaně žádá o péči. Dorota uvádí, že děti stále vyšetřují a piší doporučení, které ale rodina neakceptuje. U dětí rodiče zanedbávají povinnou školní docházku i docházku do mateřské školy. „*Nic nedodrží, děti neposílá do školy ani školky. Stále jen vyšetřujeme, píšeme Doporučení, ale k čemu? Všechny děti nakonec umístili do ZŠ pro žáky s mentálním postižením, některé do běžné MŠ. Stejně jsem zase doporučila do MŠ druhého pedagoga.*“ Dorota si klade otázku: „*Mám se vykašlat na MŠ a na dítě?*“

V tomto příběhu se objevují rovnou dvě morální dilemata. Jedno vzniká mezi Dorotou a rodiči dětí, o které se stará. Co má v této situaci dělat? Ví, že pro děti dělá vše, co může, se svým nejlepším přesvědčením, ale pokud rodiče nespolupracují, její snaha je k ničemu. Další morální dilema vzniká mezi tím, zda napsat doporučení, které by pomohlo dítěti v MŠ i samotné MŠ, anebo doporučení nenapsat, jelikož nebude možná opět naplnováno? Morálně dilematické situace se tedy objevují mezi speciálním pedagogem a rodiči klienta.

Dorota si vzpomněla i na třetí situaci ve své práci, ve které se dostala do konfliktu s morálními hranicemi. Tato situace se týkala příběhu v době koronaviru. Do SPC, ve kterém Dorota pracuje, přišel klient se svými rodiči na vyšetření. Rodiče chtěli být u vyšetření přítomni. Dorota pustila na nařízení paní ředitelky k vyšetření pouze matku. Dorota si pokládá otázku: „*Je to poradensky správně?*“ Morální dilema zde nastává mezi tím, co je správné udělat, a tím, co nařizuje systém.

Poslední otázkou bylo: Uveďte tři náročné etické situace, které jste zažili ve Vašem zaměstnání.

U této otázky Dorota uvedla příklad, který se týkal klientky, která již navštěvovala základní školu. Klientka měla více vad a byla vzdělávána za podpory asistenta pedagoga. Po roce spolupráce Dorotě volala matka klientky a žádala změnu asistentky pedagoga na jinou osobu. SPC nechalo vše tak, jak doposud bylo. Když speciální pedagog Dorota přišla do základní školy, dozvěděla se, že klientka má na asistence pedagoga až příliš závislý vztah. „*Dozvěděla jsem se o totální závislosti*

klientky na asistenci pedagoga, ta také začala mluvit do práce třídní učitelky a chtěla doučovat místo speciálního pedagoga. Snažila jsem se situaci vysvětlit, ale bylo zjištěno, že matka a asistentka pedagoga si tykají, dokonce bydlí v jednom domě ve stejném patře. Matka odešla z péče SPC, odešla z dané školy a v dalších poradenských zařízeních i školách vyprávěla, co jsme jí všichni provedli. Již si dávám pozor.“ Zde jsem se paní Doroty musela doptat, kde vnímá situaci jako eticky náročnou. Nebyla jsem si zde jistá, jak situaci myslela.

Druhá situace, která představovala pro Dorotu eticky náročnou situaci, se týkala klienta, který byl v péči v SPC pro žáky s mentálním postižením. Tento klient byl vzděláván v běžné ZŠ za podpory asistenta pedagoga. Ředitel základní školy a učitelé si ale s žákem nevěděli rady. Žák byl přeřazen do školy pro žáky se sluchovým postižením. Paní Dorota zde ale nevidí smysl své práce. Podle ní pro žáka není vhodné vzdělávání žáka spolu s žáky se sluchovým postižením. *„Dítě má svého druhého pedagoga, všichni musí dodržovat přísný režim (strukturalizace času a místa), chlapec má záchvaty, nechce jíst, občas je umístěn do psychiatrické léčebny. Aktuálně je žákem 10. třídy a chystá se případová konference, co s ním dál, jak s ním pracovat? Má v Doporučení vzdělávání dle ZŠ speciální 1. díl, ale nikdo to nerespektuje. K čemu mu bude fyzika a chemie?“* Zde se objevuje opět morální dilema mezi přesvědčením paní Doroty a systémem vzdělávání, který je zde zaveden. Jako třetí eticky náročnou situaci paní Dorota uvádí situaci, kdy se jedná o klientku, jejíž rodiče jsou v rozvodovém řízení. Tato klientka navštěvuje základní školu pro sluchově postižené žáky zřízenou pod SPC, ve kterém paní Dorota pracuje. Její otec se ale rozhodl dceru umístit v běžné ZŠ, jelikož by nemusel do škol dojíždět. Klientka má kochleární implantát, který nefunguje zcela bez problému, potřebuje tedy komunikaci doplněnou o znakový jazyk, který běžná základní škola neposkytne. Matka klientky chce, aby dívka docházela do školy pro sluchově postižené. Jedná se zde tedy o spor mezi rodiči, který paní Dorota vnímá jako křivdu vůči jejich dítěti.

5.6.6 Rozhovor 3 – Respondent č. 3 (Beáta)

Paní Beáta pracuje v SPC pro sluchově postižené ve větším městě, jako speciální pedagožka pracuje již 32 let. Ve své práci tedy zažila mnoho příběhů a situací. S paní Beátou jsem se spojila telefonicky. Hned v úvodu mi Beáta oznámila, že mi ale bohužel asi žádné informace neposkytne, jelikož se s takovými situacemi za celou svou praxi nesešla a doporučovala mi, abych oslovila SPC pro jiný druh postižení.

„My tady s tím nemáme problém. Já jsem si říkala, že možná kdybyste oslovili jiné SPC. My máme děti, nebo teda diagnózu vady řeči, vady sluchu primárně. Takže spíš třeba kdo pracuje s dětma s poruchou autistického spektra nebo s mentálním postižením. Tam je to mnohdy třeba takové komplikované.“ „(...) opravdu si nejsem ani vědoma, že kolegyně. A ne že bych vám nechtěla říct. Opravdu tady je tak nějak všechno v pořádku.“

I přesto jsem se s paní Beátou snažila o tématu morálních dilemat pohovořit. Seznámila jsem ji ještě jednou s problematikou morálních dilemat. Naznačila jsem, že se to může týkat i situací, kdy klient, jeho zákonní zástupci nebo jiné vnější podmínky vyžadují nějakou akci, se kterou Beáta nemusí být ztotožněna, ale musí ji udělat. Beáta uvedla, že se může jednat například o situaci, kdy si myslí, že pro vzdělávání klienta by byla vhodnější ZŠ, kam by ale klient musel dojíždět nebo být na internátu, s čímž rodiče nesouhlasí. Dodala ale, že rozhodnutí rodičů chápe, jelikož je sama matka. *„Že proti srsti jim to je. Že zase dát to dítě do nějakého zařízení. Že tam to dojíždění je zase náročné. Nebo že internátně nechcú umístit malé děťátko, to taky chápu. Že prostě. Jo měla jsem vlastní děti. Takže ono je to opravdu jo, že ti rodiče často se tam jo, co je nejlepší pro to dítě. Každý chce pro to dítě to nejlepší jo a prostě každý to vidí svýma očima. Že někdy ti rodiče chcú pro to dítě to nejlepší, ale přitom to jejich rozhodnutí třeba není nejlepší pro dítě. Ale zase podle toho, z jakého hlediska, z jaké stránky se na to díváte.“* Morální dilema zde ale nevzniká, jelikož Beáta rozhodnutí rodičů klienta vnímá jako jedno z více správných řešení, které pro klienta můžou být.

Dalším mým dotazem byla otázka, zda je paní Beáta ztotožněna se všemi rozhodnutími a nařízeními vzdělávací politiky, která musí respektovat a realizovat. *„To bych z tadyma musela odejít. My to prostě musíme respektovat. Jsme poradenské zařízení. Jo, takže my musíme jet podle legislativy.“* Z této odpovědi jsem vycítila, že se s tím paní Beáta ztotožňuje, zeptala jsem se ji na to tedy přímo. Odpověděla: *„No, musíme. A když se nám to nelíbí, tak buď to budeme dělat nebo jo, protože fakt my spíš jako i dohlížíme, aby se to v těch školách dodržovalo. Jo prostě. Takže my to musíme respektovat. Určitě všechno. A všechno musíme mít. Přesně to musí sedět.“* Z odpovědi vyplývá, že paní Beáta ve své práci vykonává to, co musí a nejspíš se nezamýšlí nad tím, zda ji tento druh práce nebo spíše podmínky, které jsou vzdělávací politikou vytvářené, vadí, či nikoliv.

Jedním z mých posledních dotazů byla otázka, zda někdy porušila ve své práci etické hranice například v zájmu klienta. Paní Beáta si této situace nebyla vědoma. „*No, musíme. A když se nám to nelíbí, tak buď to budeme dělat nebo jo, protože fakt my spíš jako i dohlížíme, aby se to v těch školách dodržovalo. Jo prostě. Takže my to musíme respektovat. Určitě všechno. A všechno musíme mít. Přesně to musí sedět.*“ „*(...) Já si myslím, že v těch centrech se to prostě musí respektovat. Že tady to všichni jako dodržují. A fakt jedeme podle těch pravidel.*“

Opět jsem se ji zeptat, jestli je s tímto způsobem práce ztotožněna a zda jí vyhovuje. Paní Beáta zmínila, že problémem v její práci je pro ni velké množství administrativy, kterou musí vykonávat. Jak ale zmínila, administrativní práce se navýšila všude.

Zeptala jsem se paní Beáty na počet klientů, které má v současné době ve své péči, na tuto otázku nechtěla odpovídat. Zmínila se pouze, že počty se navyšují a klientů je čím dál více. „*Protože všichni chtějí nějaké to vyjádření. Jo doba papírová. Takže i tím pádem i ty děti, které vlastně jsme to tak nějak řešili, že třeba nechodily nebo třeba kvůli maturitě. Ti maturanti teď třeba pokud jsou zohlední, tak potřebují ty doporučení, že musí být v péči SPC. Takže ono toho přibývá.*“ Morální dilema ale zde nevyplývalo.

Z rozhovoru s paní Beátou nevzešly žádné morálně dilematické situace. Může to být z důvodu obav, jelikož je téma opravdu velice citlivé. Téma morálních dilemat je také náročné na pochopení, co přesně morálně dilematické situace jsou. V tomto případě se ale může jednat i o situaci, kdy v práci paní Beáty morálně dilematické situace nenastávají, jelikož si je nepřipouští.

5.6.7 Rozhovor 4 – Respondent č. 4 (Stela)

Paní Stela pracuje v SPC pro sluchově postižené pět let. Na e-mail mi odpověděla kladně a rozhovor jsme uskutečnily přes počítačovou aplikaci MS Teams. Rozhovor byl nejdelší ze všech, které jsem absolvovala, trval přes 30 minut.

Položila jsem jí první otázku, která se týkala situací, které zažila a představovaly pro ni etickou výzvu nebo dilema. Rovnou jsem ji i upozornila, že se nemusí jednat o situace, které se týkají nějakého špatného rozhodnutí vůči klientovi. Ba naopak, kdy chtěla něco udělat či rozhodnout v zájmu klienta, ale bohužel to nešlo. Paní Stela zmínila, že tyto situace jsou pro ni skoro na denním pořádku a že se s nimi setkává

opravdu velice často. „*Já se nejčastěji setkávám s tím, že OSPOD nebo prostě nějaké to zázemí nespolupracující se mnou mi brání nastavit tu cestu toho dítěte tak, jak bych já si představovala.*“ „*To, co já si myslím, že je pro něj nejlepší. A můžou to být překážky na straně péče toho dítěte typu nespolupracující zákonní zástupci. Nebo právě že zákonní zástupci jsou zbavení svého práva, tím pádem tam figuruje dětský domov. Anebo případně nějaké sociální pracovníce z OSPODU nebo ze sociálního odboru nějakého úřadu daného města.*“ Poté dodala, že ne vždy klient dostane to, co by potřeboval na úkor rozhodnutí soudu, zákonných zástupců nebo jiných pracovníků. U této situace uvedla příklad, který se týkal klientky, která je dlouhodobě umístěna do základní školy pro ohrožené děti (Klokánka). Paní Stela se delší dobu snaží klientku dostat do školy, kde by se používal znakový jazyk, jelikož je zcela neslyšící. Bohužel školy, kde by se používal znakový jazyk, nebyly v dosahu Klokánka, museli tedy čekat rok, než mohli klientku přesunout do školy, kde by se používal znakový jazyk. „*Takže ty překážky, at' už na straně školy nebo rodičů a tak, jsou velmi časté. Nebo legislativy.*“ Dalším příkladem byla situace, která se týkala žáka 7. třídy v běžné základní škole. Tento žák má středně těžké sluchové postižení, na základní škole má velké obtíže se zvládnutím anglického jazyka a má se nyní začít učit druhý cizí jazyk. Jak ale Stela řekla, nejsou schopni to nahradit, protože legislativa to zcela neumožňuje.

Ze situací, které Stela jmenovala, jsou morální dilemata viděna v jejím přesvědčení, co je pro klienta nejlepší, a vnějšími okolnostmi (legislativa, podmínky), které to z různých důvodů neumožní udělat podle nejlepšího přesvědčení Stely.

„*Teď jsme se včera shodou okolností bavili o tom, že jedna maminka se rozhodla pro svoji dceru zvolit hlavní vzdělávací proud. Všichni, kdo tady s tím dítětem pracujeme, tak nesouhlasíme s tím rozhodnutím. Ale zase, můžete to jít opakovaně říkat, můžete jí zajistit den otevřených dveří, rozhovor s učitelkou, nabídnout jí tu největší podporu, abyste dosáhli toho, co si myslíte, že je pro tu holčičku nejlepší. Ale prostě to finální rozhodnutí je na té mamince. A vy to tam prostě potom jenom napíšete, že jste udělala všechno pro to, aby to bylo, a pak už se jenom snažíte nějakým způsobem spolupracovat s tou školou, pro kterou se ta maminka finálně rozhodla.*“ Zde je vidět opět morální dilema mezi přesvědčením paní Stely, kdy ví, co je správné udělat pro klienta, a zásahem rodiče.

Paní Stela ale uvedla, že si situace snaží nebrat osobně a „nenosit si je domů“. *„Já jsem poradenský pracovník. Já jsem tady pro poradenskou službu. To finální rozhodnutí je vždycky na tom zákonném zástupci. A já se, pokud chci dělat tuhle práci, s tím musím jakoby vyrovnat. Samozřejmě pro mě je to pak velmi často náročné v tom, že se časem ukáže takové to: já jsem vám to říkala, že jo.“*

Morální dilema, které v současné době Stela řeší sama se sebou je situace týkající se již zmíněné klientky, která byla umístěna v Klokánkovi. Nyní již navštěvuje školu pro sluchově postižené, je ale umístěna v dětském domově, kde jsou převážně slyšící děti. Vychovatelé v dětském domově neovládají znakový jazyk, který je a bude pro dívku primární komunikační prostředek. Stela zvažuje přesunout dívku do školy pro sluchově postižené s dětským domovem zároveň, tyto instituce jsou ale pouze dvě v republice. Pro tento přesun by Stela musela dát podnět na OSPOD, což by znamenalo soudní řízení se zákonnými zástupci, kteří nejsou ještě zbaveni práva na dítě, a tím pádem i velký stres pro klientku samotnou. Stela v sobě řeší morální dilema, jak v této situaci jednat. Co je pro klientku lepším řešením.

Druhá otázka se týkala morálně dilematických situací, které zažili kolegové Stely.

Jedná se o situace, které ve své práci zažívá i Stela. Bavila se o těchto situacích se svými kolegy. Jde o situace, kdy má dítě ve škole nějaký problém a škola ani rodiče dítěte to neřeší. *„Ale škola je úplně v pohodě. Ta s tím nemá problém a rodič s tím taky nemá problém. Je mu jedno, že tady má ty trojky, protože má nějaký problém nebo že ta škola k tomu nepřistupuje tak, jak by měla. Ale pokud oni dva jsou v pohodě, tak já musím být taky v pohodě. Protože s tím nemám co dělat.“* Jsou to situace, kdy Stela nemůže zasáhnout, jelikož to neřeší osoby, které by měly.

V SPC se vyskytují ještě situace opačného charakteru, kdy naopak rodič chce pro své dítě větší úlevy a jiný přístup a snaží se u svého dítěte vymyslet diagnózy, které zde nejsou. *„Zrovna tohle se jednalo o holčičku, teda ona už je to slečna, s úplnou ztrátou sluchu a maminka si vzpomněla, že holčička je autistka. Ona není. Ona prostě není. A když jdete za běžným lékařem, který vlastně nepracuje s dětmi se sluchovým postižením, tak ty lékařské zprávy dost často vypadají tak, že tam ti lékaři napíší jenom to, co řekne ten rodič. Takže takhle jsme měli vlastně dítě s těžkým mentálním postižením, přičemž to dítě bylo. Jako neříkám, že to byl nějaký Lumen,*

jo. Ale rozhodně to nebylo těžké mentální postižení. Ale ti rodiče si to vyběhali.“ Stela vidí, že diagnóza není správná, ale nemá možnost s tím něco udělat.

Třetí otázka směřovala na porušení etických hranic v práci Stely. Stela uvedla, že některé případy jsou pro ni natolik zatěžující, že má potřebu je ventilovat a sdílet, a ne vždy pouze v pracovním kolektivu, ale například s rodinou nebo partnerem. Jedná se tedy o porušení GDPR. Zmiňuje situaci, kdy se opět jednalo o již zmiňovanou klientku z dětského domova. Ta měla nastoupit do ZŠ z MŠ, podle Stely ale na přestup nebyla připravená, věkově tomu však již odpovídala. *„A existuje jako způsob, když to dítě nastoupí do první třídy a učitel usoudí, že ještě není zralé, je možné v rámci asi 3 měsíců ji vrátit ještě do mateřské školy. A protože se intenzivně bavilo o tom, že by přestoupila, tak já jsem té škole, aniž bych jako řekla, že je možné, že tam ten přestup nastane, popsala jsem jim tu holčičku a že je potřeba, aby ji vrátili do té MŠ. Udělala jsem to ovšem dřív, než k nim přišla jako nějaká informace vůbec o tom, že by tam ta holčička měla jako jít.“*

Nakonec rozhovoru Stela zmínila ještě jedno etické dilema, do kterého se občas dostane. Týká se situací, kdy do SPC přijde klient s kombinovaným postižením nebo postižením, které je opravdu velice vzácné. V tu chvíli Stela přemýšlí, zda by klienta neměla vyšetřit její kolegyně, která je služebně starší, ale s tímto typem vzácného onemocnění nemá také žádné zkušenosti. *„(...) tak je to takové etické dilema v tom, nemám to šoupnout nějaké své kolegyni, která s tím sice nemá žádné zkušenosti, ale už je služebně mnohem starší a má třeba vlastní děti. Takže spoustu těch věcí si dokáže představit, zažít, ví, jak to funguje. Na druhou stranu ta kolegyně je tady jednou týdně. Takže by se to zase protáhlo časově. Takže jestli si tu zodpovědnost vezmete sama na sebe, nebo ne.“*

Zde nastává tedy morální dilema mezi tím, jak se zachovat, jestli je pro klienta lepší „kvalitnější“ péče, nebo naopak rychlost vyšetření.

5.6.8 Rozhovor 5 – Respondent č. 5 (Karla)

Karla má v SPC pro sluchově postižené praxi přes dvanáct let. Na můj e-mail mi rovnou odepsala s odpověďmi a situacemi, které ve své práci zažila. O telefonický rozhovor neměla zájem. Měla jsem ale možnost se na uvedené situace a informace doptat pomocí e-mailu. Paní Karla vždy odpověděla na mou položenou otázku a uvedla zde konkrétní příklady. Pro anonymitu byly situace trochu pozměněny.

1. Popište situaci, která se Vám stala a představovala etický problém/výzvu/dilema ve Vaší práci.

Pro Karlu představuje morálně dilematickou situaci například rozhodnutí o přidělení pomůcky jako je například kochleární implantát nebo sluchadlo pro dítě rodičů, kteří sami neslyší a pomůcku nemají. „(...) *neslyšící maminka z neslyšící (možná i Neslyšící) rodiny má neslyšícího syna. Mamka si přála i přes odpor rodiny nechat syna implantovat, aby měl více možností k rozvoji mluvené řeči. Doma však hošíček nemá mluvní vzor - dle datalogu procesor KI přijímá řeč pouze asi 5-6 hodin denně - to je doba, kdy je hošíček v logopedické třídě MŠ...pro rozvoj řeči je to velmi málo.....takže zde nastupují neziskové organizace, aby zajistily pobyt hošíčka ve slyšícím (mluvícím) prostředí. S nimi mamka moc nespolupracuje. Takže jsme v bludném kruhu.*“ Zde podle mne morální dilema nenastává, jelikož paní Karla udělala vše v zájmu dítěte a svého klienta.

Další situaci, kterou uvedla, je následující: „*Neslyšící (zde opravdu Neslyšící) babička si osvojila svou vnučku s KI slyšící dcery. Dívka byla integrována v běžné MŠ. Aktuálně se řeší přestup dívka do školy pro SP, neboť integrace není úspěšná, dívka se v řeči nerozvíjí.....zde nastupuje opět otázka mluvního vzoru....dívka se nemůže adekvátně rozvíjet, protože žije v neslyšícím prostředí.....velice těžko se posuzuje přínos integrace....vliv neslyšící rodiny zde bude velký...*“ Zde opět nevidím situaci s morálním dilematem, ve které by Karla mohla něco změnit nebo udělat.

2. Popište situaci, která se stala Vaším kolegům v zaměstnání a představovala etický problém/výzvu/dilema v jejich práci.

Zde Karla píše o rozdílném názoru na dalším vzdělávání klienta. Karla mi jiný názor na vzdělávání klienta než jeho rodič či škola. Morální dilema zde tedy nastává mezi jejím přesvědčením a rozhodnutím, které udělají rodiče či škola a které Karla nemůže ovlivnit, ale vnitřně s ním nesouhlasí.

3. Uveďte tři situace, kdy jste porušili ve své práci Vaše etické hranice. Zdůvodněte, proč jste byli nuceni porušit vnímané profesně etické hranice.

U této otázky Karla uvedla porušování GDPR, kdy má někdy potřebu své případy a situace klientů konzultovat, i když ví, že by jejich příběhy neměla sdělovat. „.....*možná někdy málo pečujeme o sebe a hodně pracujeme, nejsme dost asertivní (snaha vyhovět všem. Jinak si myslím, že ke klientům se chováme uctivě, s rodiči a školami spolupracujeme.....s kolegyněmi máme skvělý vztah - tím, že spolu hodně*

mluvíme, probíhá i určitá evaluace, kdy si řekneme, co jsme udělaly dobře / špatně....“

4. Uveďte tři náročné etické situace, které jste zažili ve Vašem zaměstnání.

Paní Karla uvedla, že pro ni představuje náročnou etickou situací oznámení špatného výsledku vyšetření. Dle mého názoru je to spíše náročná stresová situace, etická náročnost zde není. Jako další uvedla opačný názor na výchovu a vzdělávání dítěte rodičů klienta a její.

Morální dilemata se zde tedy objevují v situacích, kdy rodiče klienta jednají proti nejlepšímu přesvědčení Karly.

5.7 Analýza a interpretace výsledků – obsahová analýza a kategorie

Jak je možné z analýzy rozhovorů vyčíst, ne všechny uvedené situace, které speciální pedagožky zmiňovaly, jsou morálně dilematické. Některé představují zátěž, stres nebo frustraci. Situace s podtextem morálního dilematu jsou náročné téma, jednak kvůli své citlivosti a také kvůli své náročnosti. Jak se ukázalo, ne vždy je otázka správně pochopena. Výše uvedené rozhovory jsem se snažila analyzovat již během jejich popisu. Jak z rozhovorů vyplývá, některé morálně dilematické situace se vyskytují v práci speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené častěji. Morální dilemata vznikají nejčastěji v situaci, kdy člověk jedná s jiným člověkem nebo o jiném člověku. Jakmile se jedná o nějaký vztah, mohou nastat morální dilemata, protože se jedná o lidskou bytost. Proto z rozhovorů vyplynulo, že morálně dilematické situace se vždy dotýkaly práce s klientem. Speciální pedagogové, kteří se zamýšleli nad položenými otázkami, pokaždé uvedli situaci, která se týkala jejich klienta, a nějaký vnější faktor bránil jednat s klientem podle nejlepšího přesvědčení speciálního pedagoga. Tyto vnější faktory lze podle mého názoru rozdělit do pěti kategorií.

První kategorií jsou rodiče/zákonní zástupci klienta.

Morálně dilematických situací, které se týkaly nejlepšího přesvědčení speciálního pedagoga a rozhodnutí rodičů vůči klientovi, bylo v rozhovorech uvedeno nejvíce. Tyto situace se týkaly rozhodnutí, zda pro dítě mít asistenta pedagoga, nebo ne, zda dítěti poskytnout kompenzační pomůcku v podobě sluchadla nebo kochleárního implantátu, zda dítě zařadit do speciální školy, nebo běžného vzdělávacího proudu.

Byly zde uvedeny také situace, kdy rodiče dítěte nevytvářeli adekvátní podmínky pro (sluchový) rozvoj dítěte. Dále zde byla uvedena situace, kdy se rodiče rozváděli a kvůli sporu mezi sebou neumožňovali svému dítěti speciální školu pro sluchově postižené a speciální pedagog nemohl do situace zasáhnout.

Druhou kategorií jsou školy/ředitelé škol.

Morálně dilematické situace, které vznikly z důvodu rozporu nejlepšího přesvědčení speciálního pedagoga a rozhodnutí školy vůči klientovi, se v rozhovorech vyskytovaly méně než situace týkající se rodičů klienta. Byly zde uvedeny situace, kdy je třeba se školami jednat tak, aby přijaly doporučení, které speciální pedagog napíše, nebo nezáměrně školy o spolupráci se SPC pro sluchově postižené.

Třetí kategorií je vzdělávací systém/podmínky legislativně vytvořené.

Morálně dilematické situace, které se vztahovaly k nejlepšímu přesvědčení speciálního pedagoga, jak jednat s klientem, a překážkám ze strany legislativy nebo vzdělávací politiky se v rozhovorech objevovaly velice často. Jednalo se o podmínky, které jsou vytvořené tak, že je v současné době mnoho klientů, a proto málo času na individuální a hlubší práci s nimi, nárůst administrativy a s tím časový pokles, který by mohl být také věnován klientům a péči o ně. Dalšími překážkami je nastavený vzdělávací systém, který ne vždy umožňuje vzdělávat žáka se sluchovým postižením smysluplně (druhý cizí jazyk), obcházení legislativního systému kvůli umístění klienta do speciální školy, změna identifikátoru kvůli možnosti poskytnutí adekvátní péče klientovi, porušení covidového nařízení kvůli pocitu bezpečí klienta, malé zastoupení školních speciálních pedagogů na běžných školách, a tím pádem menší péče o žáky s problémy. Dále byli zmíněni učitelé pracující na ZŠ, kteří nejsou vzděláni ve speciální pedagogice a jsou nuceni pracovat s žáky s různými druhy postižení a problémů, kdy nemohou nabídnout adekvátní přístup a péči, či přeražení klientky do školy pro sluchově postižené, ale nutnost zapojit do procesu OSPOD, což může klientku ohrozit.

Čtvrtou kategorií je GDPR.

Tyto morálně dilematické situace byly zmiňovány především v otázce, zda si jsou speciální pedagogové vědomi, že by někdy porušili své etické hranice. Tři speciální pedagožky zmiňovaly porušování GDPR, jelikož o svých klientech mluví se svou rodinou. Tyto momenty nastávají především v situacích, které speciální pedagožky

trápí a mají potřebu se z nich „vypovídat“, někomu se svěřit, potřebují samy pomoci. Zajímavá byla jedna z odpovědí, kdy za porušení etické hranice jedna z dotazovaných zmínila to, že speciální pedagogové málo pečují o sebe, hodně pracují a snaží se vždy vyhovět všem.

Pátou kategorií je byrokratická složka/administrativní zátěž.

Tato kategorie měla v rozhovorech také své místo. Speciální pedagožky zmiňovaly velký nárůst administrativy, kterou musí plnit, ale čas věnovaný těmto aktivitám a povinnostem jim ubírá čas, který by mohly věnovat klientům. Jako další situace byl zmiňován velký nárůst počtu klientů, který opět neumožňuje individuální a důkladný přístup k nim, jelikož na ně není dostatek času.

5.8 Odpověď na výzkumnou otázku

Výzkumná otázka vycházela z cíle diplomové práce a zněla: Jaká morální dilemata zažívají speciální pedagogové v SPC pro sluchově postižené ve své práci? Odpověď na tuto výzkumnou otázku jsem hledala pomocí pěti realizovaných rozhovorů. Ukázalo se, že morální dilemata zažívají speciální pedagogové ve své práci především v situacích, kdy se jedná o rozhodnutí v zájmu jejich klienta. Tato rozhodnutí vznikají především v komunikaci s dalším jedincem nebo institucí. Speciální pedagog ví, jak by se měl správně zachovat, ale okolní vlivy činí nemožné se zachovat tím správným způsobem.

Pomocí realizovaných rozhovorů byly nalezeny odpovědi na výzkumné podotázky.

V jakých pracovních situacích zažívají speciální pedagogové pracující v SPC pro sluchově postižené morální dilema?

Bylo zjištěno, že pracovní dilematické situace speciální pedagogové zažívají především v situacích, kdy jednají s jiným člověkem nebo o jiném člověku. Jsou to tedy situace, které se týkají další osoby.

Jakých oblastí se morální dilemata v pracovních situacích speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené týkají? Pomocí rozhovorů bylo odhaleno pět oblastí, ve kterých se speciální pedagogové setkávají s morálními dilematy ve své práci. Jsou to oblasti týkající se rodičů jejich klientů, druhou oblastí jsou školy, do kterých jejich klienti dochází, třetí oblastí je vzdělávací politika vytvářející

legislativní úpravy, čtvrtou zjištěnou oblastí je oblast GDPR, poslední, pátou, oblastí je byrokratická složka/administrativní zátěž speciálních pedagogů.

DISKUZE

V diskuzi jsou hodnoceny výsledky kvalitativního výzkumného šetření diplomové práce zaměřené na problematiku morálních dilemat v práci speciálních pedagogů v poradenských zařízeních pro sluchově postižené. Výzkumného šetření se zúčastnilo pět speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené.

V této kapitole budou srovnány zjištěné výsledky z výzkumného šetření s teoretickými základy, které byly popsány v úvodní části diplomové práce.

Kapitola 3.1 Náplň práce speciálního pedagoga v SPC popisuje aktivity, které speciální pedagog ve své práci realizuje. Jak z výpovědí vyplývá, morálně dilematické situace se vyskytovaly právě v těchto činnostech.

Morální dilemata vyskytující se mezi přesvědčením speciálního pedagoga a rodinou klienta se týkala následujících činností:

- konzultace pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky škol a školských zařízení,
- metodická činnost pro zákonné zástupce, pedagogy (podpora při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu),
- tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků, seznámení s metodikou práce s dětmi s konkrétními SVP,
- podpora a pomoc při výchově dítěte, stimulaci jeho vývoje v rodině,
- informace o specifických otázkách výchovy pro rodiče,
- pomoc při výběru školy (Čadová in Baslerová, 2011).

Morální dilemata vyskytující se mezi přesvědčením speciálního pedagoga a školou klienta se týkala následujících činností:

- speciálně pedagogická diagnostika žáka (včetně logopedické diagnostiky),
- posouzení způsobilosti k zahájení školní docházky, návrh odložení školní docházky v rámci správního řízení,
- tvorba plánu péče o žáka (strategie komplexní podpory žáka, speciálně pedagogické vedení),
- včasná intervence,

- metodická činnost pro zákonné zástupce, pedagogy (podpora při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu),
- pomoc při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol, instruktáž a úprava prostředí,
- zpracování návrhů k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů (Čadová in Baslerová, 2011).

Morální dilemata vyskytující se mezi přesvědčením speciálního pedagoga a vzdělávací politikou se týkala následujících činností:

- speciálně pedagogická diagnostika žáka (včetně logopedické diagnostiky),
- posouzení způsobilosti k zahájení školní docházky, návrh odložení školní docházky v rámci správního řízení,
- tvorba plánu péče o žáka (strategie komplexní podpory žáka, speciálně pedagogické vedení),
- metodická činnost pro zákonné zástupce, pedagogy (podpora při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu),
- ucelená rehabilitace pedagogicko-psychologickými prostředky,
- pomoc při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol, instruktáž a úprava prostředí,
- vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení,
- koordinace činností s poradenskými pracovníky škol, s poradnami a středisky výchovné péče,
- zpracování návrhů k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů,
- tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků, seznámení s metodikou práce s dětmi s konkrétními SVP (Čadová in Baslerová, 2011).

Morální dilemata vyskytující se mezi přesvědčením speciálního pedagoga a GDPR se týkala následujících činností:

- speciálně pedagogická diagnostika žáka (včetně logopedické diagnostiky),

- pomoc při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol, instruktáž a úprava prostředí,
- vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení.

Morální dilemata vyskytující se mezi přesvědčením speciálního pedagoga a byrokratickou a administrativní zátěží se týkala následujících činností:

- přímá práce s dítětem dle potřeb klientů a zaměření SPC (rozvoj komunikace včetně alternativní komunikace, bazální stimulace, smyslová výchova, rozvoj hrubé a jemné motoriky, rozvoj grafomotoriky, systematický rozvoj obecných rozumových předpokladů, rozvoj sebeobsluhy, nácvik prvního čtení, využití prvků ergoterapie, arteterapie, využití počítače – speciální výukové programy atp.),
- tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků, seznámení s metodikou práce s dětmi s konkrétními SVP,
- podpora a pomoc při výchově dítěte, stimulaci jeho vývoje v rodině,
- informace o specifických otázkách výchovy pro rodiče,
- pomoc při výběru vhodných hraček a stimulačních pomůcek,
- pomoc při výběru školy,
- zpracování návrhů k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů,
- speciálně pedagogická diagnostika žáka (včetně logopedické diagnostiky),
- posouzení způsobilosti k zahájení školní docházky, návrh odložení školní docházky v rámci správního řízení,
- tvorba plánu péče o žáka (strategie komplexní podpory žáka, speciálně pedagogické vedení),
- přímá práce s žákem individuální nebo skupinová (reedukace).

ZÁVĚR

Jak z teoretické části vyplývá, práce speciálního pedagoga pracujícího v SPC pro sluchově postižené není jednoduchým povoláním. Náplň jeho práce má mnoho podob a úkolů, které musí speciální pedagog vykonávat. Ve své práci se setkává také s mnoha lidmi, nejsou to pouze jeho klienti, ale také jejich rodiče, učitelé, ředitelé a ostatní pedagogičtí pracovníci pracující ve školách mateřských, základních a středních, jeho kolegové, nadřízení, lékaři a mimo jiné široká společnost, která se o jejich práci zajímá také. Práce s lidmi, a především práce v pomáhající profesi je náročná jak psychicky, tak fyzicky. V jednotlivých kapitolách bylo popsáno, v jakých situacích může vznikat u pracovníků stres, jaké jsou druhy stresu a k čemu všemu stres může vést. Byl zde rozebrán i stres, který vzniká v situacích, které jsou pro jedince morálně dilematické. Jedním z nejhorších scénářů stresu a jeho dlouhodobého působení na člověka je syndrom vyhoření. Syndrom vyhoření může člověka naprosto zničit po psychické i fyzické stránce. Syndrom vyhoření většinou končí odchodem člověka z dané profese. Práce speciálního pedagoga je náročná z mnoha pohledů, v jeho práci se ale může objevit ještě jeden faktor, který práci může ztížit a vyvolávat ve speciálním pedagogovi pocity bezmoci a stresu; jsou to morálně dilematické situace. Morálně dilematické situace zažívá každý člověk, který pracuje s lidmi. Speciální pedagog není výjimkou. Jeho práce je v mnoha případech citlivá a speciální pedagog se často dostává do situace, kdy se musí co nejlépe rozhodnout. Tuto problematiku jsem se rozhodla zkoumat hloubkovými polostrukturovanými rozhovory. Metoda kvalitativního výzkumu se jevila jako vhodná, jelikož jde do hloubky problému. Citlivost tématu vyžadovala opatrný přístup. Náročnost tématu vyžadovala pečlivé vysvětlení daných jevů a otázek.

LITERATURA

1. ANTIA, S., 2015. *Social Competence of Deaf and Hard-of-Hearing Children*. Oxford University Press, ISBN 0199957738.
2. AUSTIN, W., 2012. Moral Distress and the Contemporary Plight of Health Professionals. *HEC Forum*, 24(1), 27-38. Dostupné z: <https://search-proquest-com.ezproxy.muni.cz/docview/1013605992?accountid=16531>
3. BASLEROVÁ, P., HANÁK, P., MICHALÍK, J. a kol., 2011. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb, část I. (hmotněprávní a procedurální standardy, dokumentace a vybrané vzory v činnosti SPC)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 124 s.
4. BRODSKY, A., EDELWICH, J., 1980. *Burn-Out: Stages of Disillusionment in the Helping Professions*. Michiganská univerzita: Human Sciences Press, ISBN 0877055076.
5. BRUHL, L., 2019. *Ethics and Moral Science*. Wentworth Press, ISBN 978-0526839766.
6. CORLEY, M. C., 2002. Nurse Moral Distress a proposed theory and research agenda. *Nursing Ethics*, 9(6), 636-650.
7. DOLEŽALOVÁ, L. a R. HORÁKOVÁ, 2019. *Speciálněpedagogická diagnostika surdopedická*. Brno: Masarykova univerzita, ISBN 978-80-210-9595-3.
8. DRŠATA, J., R. HAVLÍK et al., 2015. *Foniatric - sluch*. Havlíčkův Brod: Tobiáš. Medicína hlavy a krku. ISBN 978-80-7311-159-5.
9. EDELSBERGER, L., 2000. *Defektologický slovník*. Jinočany: nakladatelství H&H, 418 s. ISBN 80-86022-76-5
10. GUTTORM, F., 2014. *Ethics or Moral Philosophy*. Springer, ISBN 978-9400768949.
11. HÁDKOVA, K., 2016. *Člověk se sluchovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-619-2.
12. HAMPL, I., 2013. *Surdopedie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, ISBN 978-80-7464-327-9.
13. HARTL, P.; HARTLOVÁ, H., 2000. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, ISBN 80-7178-303-X.

14. HEIDBRINK, H., 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, s. r. o., ISBN 80-7178-154-1.
15. HENDL, J., 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
16. HOFMANOVÁ, M., 2008. *Audiometrie v ORL ordinaci: diagnostika sluchových poruch*. Brno: M. Hofmanová.
17. HORÁKOVÁ, R., 2012. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Portál, ISBN 978-80-262-0084-0.
18. HOUDKOVÁ, Z., 2005. *Sluchové postižení u dětí - komplexní péče*. V Praze: Triton, ISBN 80-7254-623-6.
19. JAMETON, A., 1993. Dilemmas of moral distress: moral responsibility and nursing practice. *AWHONN's clinical issues in perinatal and women's health nursing*, 4 4, 542-551
20. JANKOVSKÝ, J., 2018. *Etika pro pomáhající profese*. 2. doplň. a přeprac. Vyd. Praha: Triton, ISBN 978-80-73-414-9.
21. JUNGWIRTHOVÁ, I., 2015. *Dítě se sluchovým postižením v MŠ a ZŠ*. Praha: Portál, 191 s. ISBN 978-80-262-0944-7
22. KEBZA, V. a ŠOLCOVÁ, I., 2003. *Syndrom vyhoření: (informace pro lékaře, psychology a další zájemce o teoretické zdroje, diagnostické a intervenční možnosti tohoto syndromu)*. 2., rozš. a dopl. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav, 23 s. ISBN 80-7071-231-7.
23. KLIMEŠ, L., 2010. *Slovník cizích slov*. 8. vyd., V SPN vyd. 3. - rozš. a dopl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, ISBN 978-80-7235-446-7.
24. KŘIVOHLAVÝ, J., 2010. *Sestra a stres: příručka pro duševní pohodu*. 1. vyd. Praha: GradaPublishing, 119 s. ISBN 978-802-4731-490.
25. KŘIVOHLAVÝ, J., 2012. *Hořet, ale nevyhořet*. 2., přeprac. vyd., V KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 175 s. Orientace; sv. 42. ISBN 978-80-7195-573-3.
26. LEONHARDT, A., 2012. *Úvod do pedagogiky sluchovo postižitelných*. Bratislava: Sapiientia.
27. MATOUŠEK, O., 2005. *Bezpečný podnik: Pracovní stres a zdraví*. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 20 s. ISBN 80-903604-1-6.

28. MAREŠ, J., 2017. Morální distres učitelů - skrytý problém. *Pedagogika*, 67(1), 27-55.
29. MATOUŠEK, O. et al., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, ISBN 80-7178-548-2.
30. MICHALÍK, J., P. BASLEROVÁ a P. HANÁK, 2012. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, ISBN 978-80-244-3050-8.
31. MINIRTH, F. B. et al., 2011. *Jak překonat vyhoření: naučte se rozpoznávat, chápat a zvládat stres*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 138 s. ISBN 978-80-7255-252-8.
32. PAULY B. M., & VARCOE C., STORCH J., 2012. Framing the Issues: Moral Distress in Health Care. *HEC Forum*, 24(1), 1-11. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10730-012-9176-y>
33. PIPEKOVÁ, J., 1998. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 234 s. ISBN 80-85931-65-6.
34. PIPEKOVÁ, J., ed., 2006. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, ISBN 80-7315-120-0.
35. POSCHKAMP, T., 2013. *Vyhoření: rozpoznání, léčba, prevence*. 1. vyd. Brno: Edika, ISBN 978-80-266-0161-6.
36. POTMĚŠIL, M. et al., 2012. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb – část II. Diagnostické domény pro žáky se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta.
37. POTMĚŠIL, M., 2012. *Metodika práce se žákem se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ISBN 978-80-244-3310-3.
38. RŮŽIČKOVÁ, R., 2018. *Speciální pedagog jako profese*. Univerzita Palackého v Olomouci, ISBN 9788024454689.
39. SEIDMAN, I., 2019. *Interviewing as Qualitative Research : A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. Teachers' College Press, ISBN 9780807761489.
40. SLOWÍK, J., 2007. *Speciální pedagogika: prevence a diagnostika: terapie a poradenství: vzdělávání osob s různým postižením: člověk s handicapem a společnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1733-3.

41. SOURALOVÁ, E. a J. LANGER, 2005. *Surdopedie*. Olomouc: Up v Olomouci, ISBN 80-244-1084-2.
42. STRNADOVÁ, V., 2001. *Hádej, co říkám aneb Odezírání je nejisté umění*. Praha: ASNEP, 158 s. ISBN 80-85047-17-9.
43. ŠVAŘÍČEK, R. a K. ŠEĐOVÁ, 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.
44. VALENTA, M., RÁDLOVÁ, E., 2004. *IV. Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými vzdělávacími potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého, 338 s, ISBN 80-244-0770-1.
45. VÍTKOVÁ, M., 2004. *Integrativní školní (speciální) pedagogika. Základy, teorie, praxe*. 2. vyd. Brno: MSD, spol.s.r.o, 248 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-86633-22-5.

Internetové zdroje

1. BRITISH EDUCATIONAL RESEARCH ASSOCIATION, 2011. *Ethical Guidelines for Educational Research*. In: *bera.ac.uk* [online]. 2011-07-31 [cit. 2022-06-10]. Dostupné z: - <https://www.bera.ac.uk/publication/ethical-guidelines-for-educational-research-2011>
2. MASARYKOVA UNIVERZITA, 2009. *Systém pedagogicko-psychologického Pporadenství*. In: *muni.cz* [online]. 2009 [cit. 2022-06-10]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fsp/s/jaro2009/np004i/um/Poradenstvi_rana_intervence.pdf
3. MICHALÍK, J. a kol., (2013). *Speciálněpedagogické centrum* [online]. In: *Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci* [online]. 2013, [cit. 2022-04-05]. ISBN 978-80-244-3487-2. Dostupné z: http://www.inkluze.upol.cz/portal/Download/publikace/Jan_Michalik_a_kol_Specialne_pedagogicke_centrum.pdf
4. NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ, © 2011–2022. *Školská poradenská zařízení (ŠPZ)*. In: *nuv.cz* [online]. © 2011–2022 [cit. 2022-06-10]. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/t/pedagogicko-psychologicke-poradenstvi/skolska-poradenska-zarizeni>

Seznam příloh

Příloha 1 Plný text standardních činností SPC.....	69
Příloha 2 E-mail speciálním pedagogům.....	73
Příloha 3 Ukázka doslovného přepisu rozhovorů se speciálními pedagogy.....	74

PŘÍLOHY

Příloha 1 Plný text standardních činností SPC

1) Vyhledávání žáků se zdravotním postižením. Jedná se o cílenou depistáž, kterou centrum provádí. Tato depistáž je realizována ve spolupráci s lékaři, orgány sociálně právní ochrany dětí a také pedagogy škol, kteří mohou určitou odchylku odhalit jako první.

2) Komplexní speciálně pedagogická a psychologická diagnostika žáka. Tato diagnostika je prováděna pomocí standardizovaných testů a diagnostických nástrojů. Testy jsou standardizovaná a objektivní, aby vycházely stejné výsledky kdekoli v SPC v České republice a nebyly zabarveny subjektivitou.

3) Tvorba plánu péče o žáka, strategie komplexní podpory žáka, pedagogickopsychologické vedení. Aby práce ve speciálně pedagogických centrech mohla fungovat, musí být týmová a měla by uplatňovat transdisciplinární přístup ke klientovi. Na tvorbě plánu by tedy měli participovat samotní klienti, odborníci z centra, zákonní zástupci klienta, popřípadě další odborníci.

4) Přímá práce s žákem. Jde o různé formy edukace, reedukace a intervence realizované podle specializace odborníka a podle speciálních vzdělávacích potřeb žáka, které jsou uplatňovány buď individuálně, nebo skupinově.

5) Včasná intervence. Včasná intervence znamená podporu klienta se zdravotním postižením v době, kdy se zjistí speciální vzdělávací potřeby tohoto klienta. Diagnóza není limitována věkem, může být určena v období ihned po narození nebo klidně až v rané dospělosti.

6) Konzultace. Konzultace jsou určeny pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky, školy a školská zařízení. Formy konzultace mohou být různé, nejvhodnější je osobní kontakt. Jiná forma konzultace je například telefonická, či elektronická. Tato forma není ale tolik vhodná.

7) Sociálně právní poradenství. Mezi sociálně právní poradenství patří například pomoc a konzultace ohledně sociálních dávek, příspěvků na péči, příspěvků na pomůcky atd. Sociálně právní poradenství provádí a realizují především sociální

pracovníci. Pokud v SPC není sociální pracovník, toto poradenství provádí speciální pedagog, popřípadě psycholog.

8) Poskytování krizové intervence. Krizovou intervencí by měl poskytovat erudovaný pracovník, aby situaci, popřípadě nezhoršil ještě více.

9) Metodická činnost. Která je určena pro zákonné zástupce a pedagogy. Tato úloha SPC je jednou z nejdůležitějších. Pedagogům je možné pomoci s tvorbou individuálních vzdělávacích plánů a předat doporučení, jak s žákem pracovat.

10) Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením. Této činnosti předchází kvalitní diagnostika klienta a znalosti možností škol a pracovního trhu. Kariérové poradenství probíhá ve spolupráci se školními kariérovými poradci a také s pracovníky na úřadu práce. V potaz se musí brát jak stupeň a druh postižení klienta, tak také vývoj jeho zdravotního stavu do budoucna.

11) Zapůjčování odborné literatury. Odborná literatura, ze které je možné čerpat informace o postižení klienta nebo informace o práci s ním, lze zapůjčit pedagogům, zákonným zástupcům klienta nebo samotnému klientovi. SPC jsou vybaveny odbornou literaturou, která je často velmi nákladná, proto pro zájemce si knihy zapůjčit a nekupovat si je.

12) Zapůjčování rehabilitačních a kompenzačních pomůcek. Dle potřeb klienta je také možné zapůjčit rehabilitační a kompenzační pomůcky. Na základně smlouvy o zapůjčení je možné zapůjčit čtecí lupy, vozíky, speciální nábytek. Některá SPC vyrábějí i specializované pomůcky sami.

13) Ucelená rehabilitace. Ucelená rehabilitace je v SPC prováděna pedagogicko - psychologickými prostředky. Mezi tyto prostředky patří například podpůrné terapie, jako je canisterapie, muzikoterapie, arteterapie. Tyto terapie provádějí vyškolení pracovníci, kteří mají kurz této terapie.

14) Pomoc při integraci. SPC má také jako jednu z hlavních náplní integraci žáků a studentů se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol. Součástí integrace je také instruktáž vzdělávacích aktérů a úprava prostředí. Tato činnost SPC je jednou z nejdůležitějších činností k úspěšnému inkluzivnímu

vzdělávání, které v ČR v posledních letech začalo být čím dál více skloňovaným pojmem.

15) Všestranná podpora optimálního psychomotorického a sociálního vývoje. Tato podpora je určena nejenom pro klienty se zdravotním postižením, ale pro celou jejich rodinu. Zajišťuje se zde komplexní péče, ve které se využívají prostředky pedagogicko psychologické, léčebné, sociální a pracovní. Je to tedy forma ucelené rehabilitace, která v sobě nese všechny tyto složky. Jedná se o komplexní péči, kterou koordinují pracovníci SPC ve spolupráci s odborníky z jiných resortů s cílem všestranné podpory klienta a jeho rodiny.

16) Vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení. Tato činnost je čistě administrativní, ve které jsou vedeny spisové dokumenty klienta spolu s přípravou podkladů pro správní řízení ředitelů škol, k přijetí klienta ke vzdělávání. Jedná se o doporučení v rámci zprávy z vyšetření klienta.

17) Koordinace činností s poradenskými pracovníky škol, s pedagogicko-psychologickými poradnami a středisky výchovné péče. Tato činnost nastává v tom případě, kdy klient potřebuje pomoci od více poradenských pracovišť najednou, je vhodné, aby mezi sebou odborníci těchto zařízení komunikovali a vzájemně koordinovali svou činnost.

18) Zpracování návrhů k zařazení do vybraného systému vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Doporučování optimální cesty vzdělávání a zpracování těchto návrhů je v kompetenci především speciálních pedagogů ve speciálně pedagogickém centru. Speciální pedagog se snaží zvolit pro svého klienta nejvíce optimální cestu jeho vzdělávání.

19) Zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů (IVP). Tato činnost vychází z §18 školského zákona a prováděcí vyhlášky č. 73/3005 Sb. Za tvorbu individuálního vzdělávacího plánu žáka zodpovídá ředitel dané školy. Individuální vzdělávací plán tvoří třídní učitel žáka za asistence rodičů žáka, popřípadě dalších odborníků, jako je asistent pedagoga nebo ostatní pedagogové, kteří žáka vyučují. Speciální pedagog a pracovníci speciálně pedagogického centra jsou odborníci, kteří pomáhají a konzultují tvorbu tohoto plánu.

20) Výroba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků. Někteří klienti potřebují natolik specifické pomůcky, že bohužel nejsou dostupné v distribučních sítích nebo nejsou hrazeny pojišťovnou. Pracovníci speciálně pedagogického centra jsou odborníky i na výrobu speciálně pedagogických pomůcek, které mohou klientovi pomoci a usnadnit mu cestu při jeho vzdělávání a nejen tam. Pomůcky, které jsou na trhu dostupné, odborníci ze speciálně pedagogických center mohou klientům a lidem, kteří s klienty pracují, doporučovat. Popřípadě je i učit pomůcku používat. (Michalík, 2012)

Příloha 2 E-mail speciálním pedagogům

Dobrý den, vážená paní _ .

Jsem učitelka matematiky na 2. stupni základní školy. Dálkově si nyní dodělávám v Olomouci speciální pedagogiku – poradenství. Píši diplomovou práci na téma: Morální dilemata v práci speciálního pedagoga v SPC pro sluchově postižené. Chtěla bych Vás požádat, zda bych s Vámi na toto téma mohla udělat rozhovor přes Skype/telefon/videohovor/Temase (zavolám Vám přes co budete chtít, snad si to zvládnou nainstalovat :-D). Je mi jasné, že času je málo, proto Vás nechci dlouho zdržovat. Rozhovor by obnášel pouze 4 otázky, které Vám posílám níže. Myslím si, že by to zabralo 10-15 minut maximálně.

- 1. Popište situaci, která se Vám stala, a představovala etický problém/výzvu/dilema ve Vaši práci.**
- 2. Popište situaci, která se stala Vaším kolegům v zaměstnání, a představovala etický problém/výzvu/dilema v jejich práci.**
- 3. Uveďte tři situace, kdy jste porušili ve své práci Vaše etické hranice. Zdůvodněte, proč jste byli nuceni porušit vnímané profesně etické hranice.**
- 4. Uveďte tři náročné etické situace, které jste zažili ve Vašem zaměstnání.**

Je mi jasné, že je to velice citlivé téma. Chci Vás tedy ujistit, že Vaše jméno ani pracoviště by nebylo NIKDE uvedeno. Vše by bylo anonymní. Pokud byste souhlasila, byla bych Vám moc moc moc vděčná!

Čas rozhovoru bych nechala na Vás. Já učím každý den do 2, takže bych mohla až po vyučování.

Moc Vám děkuji za jakoukoliv odpověď.

Váchová Markéta

Příloha 3 Ukázka doslovného přepisu rozhovorů se speciálními pedagogy

Rozhovor č. 1

T: My nic takovýho, až tak úplně závažnýho tady neřešíme. Nevím, jestli se to třeba dotýká otázky třeba asistenta pedagoga. Kdy třeba nám přijdou rodiče a vyžadují asistenta pedagoga, protože třeba pan doktor doporučil. A teď mi prostě, samozřejmě na základě vyšetření toho dítěte, jak psychologicky, tak speciálně pedagogicky, třeba jsme několikrát. Ale to jsou opravdu, těch případů není moc. Jako já jsem tady deset let a třeba byly jenom dva případy. Kdy prostě rodiče se dožadovali toho asistenta, ale pak je to na nás prostě vysvětlit proč a třeba z jakých důvodů, a proč to třeba není vhodné. Pro to dítě. Nebo zase naopak. Měla jsem tady dítě s kochelárním implantátem a já jsem zase doporučila asistenta a rodiče prostě nechtěli tak nějak slyšet, že dítě má sluchovou vadu a chtěli, aby k tomu dítěti byl jednotný přístup jako ke slyšícím. Takže zase to je na nás, vysvětlit, proč tam toho asistenta dávám. Buť by třeba na dva roky nebo na rok. Jenom aby to dítě mělo nějakou jistotu. Kdyby nerozumělo, kdyby nezvládalo, tak prostě takovou nějakou oporu. Jinak nějaký závažnější etický problém jsem opravdu já, ani moje kolegyně jako neřešila. Spíš se jedná o tady ta podpůrná opatření, jak říkám, ten asistent pedagoga. Jinak v podstatě ti rodiče, je to víte co všechno o komunikaci a umět to těm rodičům dobře vysvětlit. A pokud jim to dobře nastavíte, tak oni to přijmou. Jako nikdy jsme nezašli tak, abysme proti sobě šli. Ani s těmi školami. Prostě ty školy, většinou jako všechny respektují naše doporučení. Samozřejmě než to vydám to doporučení, tak vždycky se spojím s tou školou a komunikuju se zástupkyní nebo s ředitelkou a prostě dávám ten návrh, s tím, že jim vysvětluju proč. Stejně jako těm rodičům. A zatím jsem se nesetkala s tím. Teď je nějaký případ velké, kdy škola nerespektovala to doporučení a došlo to až na nějaký soudní tahanice. Takže to u nás zaplat' pánbůh ještě nenastalo.

J: To je dobře.

T: Nebo kdyžtak se na něco zeptejte, protože jak říkám, ono je to tak široký, že třeba sama teď nevím, co ještě byste chtěla slyšet.

J: Mě třeba ještě napadlo se zeptat. Vy třeba víte, co máte v práci dělat, ale je to v rozporu s vaším osobním přesvědčením. Máte něco danýho, takhle to máte udělat

prostě státem. Ale vy víte, že to není třeba správný. Jestli se to vyskytuje v té práci nebo ne. Nebo jste s tím ztotožněná s těma všema předpisama.

T: No, takhle. Myslím si, že ne. Víím, že ta vyhláška, která vyšla 2016 byla velmi přísně nastavená ohledně co se týká toho papírování a tak dále, že ty administrativy, která nám opravdu strašně moc narostla. A pokud bych nesouhlasila, prostě je velkej nárůst klientů. A velký nárůst papírů. A my tady máme s kolegyněmi spíš takovej problém v tom, že pokud bysme se chtěli těm dětem opravdu věnovat, tak máme na to strašně málo času. Už. Protože nám to strašně zabírá ta administrativa. V minulosti, když jsem sem nastoupila před těmi deseti lety, tak jsem měla 54 klientů. Což jsem si stačila oběd, popovídat, znala jsem osobně rodiče, znala jsem osobně učitele. Měla jsem na ně čas vyjet. Takže to máme spíš jako problém s tím, že ti klienti nám jednou tolik narostli a my se jim nemůžeme tak věnovat, jak bysme si představovali.

J: Není takový osobní vztah s nima.

T: Tak. Protože ono 100 klientů a 50, to je velký nárůst a bohužel nejsme posílení. A jak říkám papíry přibývají. Takže s tím já mám problém. I moje kolegyně. A myslím si, že všechny kolegyně v těch SPC volají potom, aby.. ona se ta úprava zase vrací nějak do té úpravy před rokem 2016, před tou vyhláškou, nicméně stále ti klienti jsou, bohužel přibývají. A nemůžeme, jako představovala bych si, abych měla víc času na toho klienta. Takže to je takovej náš problém. Jinak si myslím, že asi ne. Tam ještě je problém jeden. Že je nedostatek odborných pracovníků v běžných školách. Kdy my bysme dali předmět speciálně pedagogické péče, hlavně u těch malých dětí. Kde potřebují třeba rozvoj sluchového vnímání, rozlišování. A teď bysme třeba ten předmět chtěli nebo chtěli, aby se jim někdo věnoval v té škole, ale bohužel těch speciálních pedagogů na těch školách, hlavně takových těch menších nejsou tito pedagogové. A proto já třeba nemůžu tenhle předmět napsat. To je asi teď, jak jsem si vzpomněla asi takovej můj největší problém. Že prostě chtěla bych, aby tam někdo byla, věnoval se a já zase s ním samozřejmě spolupracovala, abysme si tak nějak navzájem vyměňovali zkušenosti, protože ty děti k nám nemůžou jezdit tak často. Protože rodiče samozřejmě chodí do práce, že jo. Ale ty děti potřebují intenzivní péči. A tu by mohl právě zajišťovat právě ten speciální pedagog, který v těch školách zatím není. A nebo když je, tak jsem se setkala, že prostě už to mají tu kapacitu ty speciální pedagogové prostě naplněnou, že se potom dohaduju aspoň o

jednu hodinu. Aby prostě vzali toho prvňáčka, jo, jedná se hlavně o ten první stupeň. Kdy já potřebuju, tam potřebuje být maximální podpora. Samozřejmě chápu, že učitelé základních škol jsou do toho tak nějak vrženi a teď mají v těch třídách i třeba více dětí s tím SVP a oni nejsou speciální pedagogové. A právě od toho jsme my, abysme tam jezdili, zaškolovali, abysme s nima více spolupracovali. Ale toho času zase opravdu tolik není. Já upřímně, i moje kolegyně, my se snažíme aspoň dvakrát do roka. Hlavně k těm prvňáčkům, do těch MŠ vyjet, abysme tak nějak hlavně metodicky ty učitele vedli. Protože chápu, že oni se v podstatě na těch našich dětech učí. Protože ty zkušenosti nemají. Takže na to se naráží. Málo odborníků. Přeplněné třídy. A učitel tam má více dětí s různým postižením. A v podstatě na to nemá vzdělání a ani si neví rady. Takže teď třeba, když jsem objížděla, tak byla jsem velmi potěšena, protože paní učitelka jedna řekla mi: „Já jsem tak ráda, že jste přijela, že nás v tom nenecháte. Že mi pomůžete. Že aspoň vím, jak mám s tím dítětem pracovat“ Jo, protože ono nestačí opravdu doporučení a poslat. Tam musíte opravdu vyjet a popovídat si s těmi učiteli. Uklidnit je. Protože řada učitelů to opravdu bere vážně, jsou poctivé ty paní učitelky. A oni potřebujou taky od nás tu podporu. Jo. Protože nestačí jenom rodiče, aby řekli to a to. Oni to sami ti rodiče ani neví. Co taky postrádám, že pokud přijde to dítě z terénu a třeba nebylo v rané péči, ti rodiče jsou také bezradní. Neví, jak pracovat s tím dítětem. Takže primárně, když mi potom chodí na tu logopedii, tak spíš pracuju s rodičema. Ukazuju jim, jak mají s tím dítětem pracovat. Co mají rozvíjet. A takhle to funguje. Ono, myslím si, že je taková, zatím se o tom tak nějak nemluví, ale je i ty rodiče potřebujou nějak metodicky vést a nějakou podporu, nějakou jistotu.

J: A to vám tam chybí třeba od toho státu, jo?

T: No, prostě to tam taky prostě není nikde zakotvený. Že prostě nějak metodicky ty rodiče. Samozřejmě chodí do té raný péče, ale pokud třeba odmítnou nebo jim to ani nikdo neřekne, tak ti rodiče jsou potom bezradní. Co s tím dítětem. Jak pracovat, aby se nám dobře rozvíjelo. Takže tohle je taky taková ještě stránka, která je otevřená.

J: Můžu ještě jednu otázku?

T: Ano.

J: Napadá vás, jestli jste porušila někdy ve své práci etické hranice?

T: V žádném případě ne. My vždycky jednáme v zájmu dítěte. A nikdy jsem nic takovýho, ani kolegyně. Nikdy nic. My vždycky opravdu, já se snažím opravdu to všechno dělat přesně na míru tomu dítěti. A pak je to opravdu jenom na mně, abych si to dovedla obhájit, jak před školou, tak před rodičema. A zatím tohle se ještě nestalo.

J: Tak já vám moc děkuju.

T: Stačí vám to takhle?

J: Já si myslím, že jo. Bylo to velice přínosný. Děkuju moc.

T: Ono by to spíš chtělo, já říkám inkluze je fajn. Nebo já jsem spíš pro integraci, než pro inkluzi, ale pokud to má fungovat tak, jak já bych si to představovala, tak bych potřebovala, aby na těch školách byli školní psychologové, aby tam byl speciální pedagog, s kterými bysme pak byli v užším kontaktu a v podstatě potom bychom si dovedla představit, že to dítě bude třeba lépe zabezpečené. Protože pokud, to víte, oni nám můžou ti učitelé zavolat. Ale je to všechno po tom telefonu, že jo. A já zase nemám potom tolik prostoru, abych tam jezdila tak často, jak bysem si představovala. A upřímně ani ti učitelé na to nemají čas. To je prostě, tak to je. Ale myslím si, že v rámci ještě možností to jako jde, ale říkám, teď jsem zrovna narazila na to, že jsem potřebovala ten předmět speciálně pedagogické péče a nemohla jsem ho napsat, protože tam nemají toho speciálního pedagoga. A nemohla jsem to nějak jinak. A rodiče mi nemohou tak často jezdit, abych jo, tady s tím pracovala, tak jak si představuju. Ale myslím si, že do něčeho vážnějšího, abych narušila ten etický problém, tak to ne.

J: A třeba i v tom zájmu dítěte, že byste porušila nějakou etiku, právě v zájmu toho klienta.

T: Ne. Nejsem si toho vědoma. Takže jestli takhle vám to stačí.

J: Určitě. Já jsem vám na začátku chtěla říct, jestli si to můžu nahrávat, abych si to potom ještě mohla poslechnout a nestihla jsem to. Tak jestli vám to nevadí? Tak jsem si to teda nahrála. Ale určitě vaše jméno nebude nikde zveřejněno, to se nebojte. A ani jsem ho tam neřekla. Do toho diktafonu.

T: Jo, v pořádku. Jestli vám to takhle stačí. To jsou takový ty problémy naše, každého dne. Ale snažíme se vždycky, aby to dítě bylo dobře zaopatřené. Aby

fungovalo v tý škole. A o to nám jde. Vždycky jednáme v zájmu dítěte. I proti třeba rodičům. Ale říkám, je to všechno o tý komunikaci. Abysme to těm rodičům dobře vysvětlili. A tý škole taky.

J: Jo, dobře. Moc vám děkuju.

T: Není za co. Mějte se.

ANOTACE

Jméno a příjmení	Markéta Váchová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. BcA. Pavel Kučera, Ph.D
Rok obhajoby	2022

Název práce:	Morální dilemata v práci speciálních pedagogů v poradenských zařízeních pro sluchově postižené
Název práce v angličtině:	Moral dilemmas in the work of special teachers in hearing disabled equipment
Anotace práce:	<p>Tato diplomová práce se zabývá problematikou morálních dilemat v práci speciálních pedagogů pracujících v SPC pro sluchově postižené. Práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část popisuje sluchové postižení, důvody jeho vzniku a možnosti kompenzace. Dále je zde rozebrána práce poradenských pracovišť, která jsou následně konkretizována na SPC pro sluchově postižené klienty, a náplň práce speciálních pedagogů v těchto centrech. Vysvětluji zde také pojmy jako je stres v práci speciálního pedagoga, dilemata, morální dilemata a syndrom vyhoření, který v práci speciálních pedagogů může vzniknout. V praktické části je popsána metodologie výzkumu, zde bylo použito kvalitativní výzkumné šetření, konkrétně metoda hloubkového polostrukturovaného rozhovoru. Praktická část obsahuje popis záměru výzkumu</p>

	<p>a samotný výzkum. Zde bylo realizováno pět rozhovorů se speciálními pedagogy, kteří pracují v SPC pro sluchově postižené. V rozhovoru byly kladeny otázky, které zjišťují situace obsahující morální dilemata v práci těchto osob.</p>
<p>Klíčová slova:</p>	<p>speciální pedagog; SPC; sluchové postižení; morální dilema</p>
<p>Anotace v angličtině:</p>	<p>This diploma thesis deals with the issue of moral dilemmas in the work of special pedagogues working in the SPC for the hearing impaired. The work consists of two parts. Theoretical part and practical part. The theoretical part describes hearing impairment, its reasons and possibilities of compensation. Furthermore, the work of counseling centers is analyzed, which are then specified at the SPC for hearing-impaired clients and the scope of work of special educators in these centers. I also explain concepts such as stress in teaching, dilemmas, moral dilemmas and burnout, which can arise in the work of special educators. The practical part describes the research methodology, where a qualitative research survey was used, specifically the method of in-depth semi-structured interview. The practical part contains a description of the research intent and crumpled research. Five interviews with special pedagogues working in the SPC for the hearing impaired were conducted here. The interview asked questions that identify situations involving moral dilemmas in their</p>

	work.
Klíčová slova v angličtině:	SPC; hearing impairment; moral dilemma
Přílohy vázané v práci	3
Rozsah práce:	68
Jazyk práce:	Český